

Facultat de Lletres
Universitat de Girona

El paper de la propaganda durant la Guerra Civil Espanyola.

Autor: Marta Blavi Uribe.
Grau en Història
Tutor: Joaquim Nadal Farreras
Juny 2014

ÍNDEX

1.OBJECTIUS.....	4
2.INTRODUCCIÓ: DEFINICIÓ DE PROPAGANDA I BREU HISTÒRIA D'AQUESTA.....	5
3.BÀNDOL REPUBLICÀ	8
3.1.Tipus de propaganda al bàndol republicà.....	9
3.1.1.Propaganda escrita.....	9
3.1.2.Propaganda parlada	10
3.1.3.Propaganda gràfica	11
3.1.4.Propaganda artística	13
3.1.5.Propaganda esportiva	13
3.1.6.Cartellisme	13
3.1.6.Propaganda exterior	14
4.EL COMISSARIAT DE PROPAGANDA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA: UN ESTUDI DE CAS	15
4.0.1.Orígens i història:	15
4.0.2.Organització:	15
4.0.3.Objectius del comissariat de propaganda de la generalitat de Catalunya.....	18
4.1.Jaume Miravittles i la revolució del bon gust.....	20
4.2. Tipus de propaganda utilitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.....	22
4.2.1.Propaganda escrita.....	22
4.2.2.Propaganda parlada	27
4.2.3.Propaganda gràfica	27
4.2.4.Propaganda artística	29
4.2.5.Propaganda esportiva	30
4.2.6.Cartellisme	30
5.BÀNDOL NACIONAL.....	36
5.1.Tipus de propaganda al bàndol nacional	37
5.1.1.Propaganda escrita.....	37
5.1.2.Propaganda parlada	38
5.1.3Propaganda gràfica	39
5.1.4.Propaganda artística:	40
5.1.5.Propaganda esportiva	40
5.1.6.Cartellisme	41
5.1.7.Propaganda exterior	42

6.CONCLUSIONS	43
7.BIBLIOGRAFIA	45
8.ANNEXOS	48
8.1.Elshomes i les dones del comissariat de propaganda.....	48
8.2. Organigrama del Comissariat de Propaganda.....	50
8.3.Organirama pla de campanya publicitària del comissariat de propaganda	51
8.4. Auca de Queipo de LLano.....	52
8.5.Cançò i lletra de “El més petit de tots”	53
8.5.1. Portada del conte “El més petit de tots”	53
8.6. Poemes”La defensa de Madrid” i “La defensa de Catalunya” de Rafael Alberti	54
8.7.Organigrama de Laya Films, la productora cinematogràfica del Comissariat.....	58
8.8.Exemple d’ús de la fotografia per part dels nacionals	59
9.ÍNDIX D’IL·LUSTRACIONS	63

1.OBJECTIUS

Pretenc assolir diferents objectius amb la realització d'aquest treball. En primer lloc tal i com es pot observar a través del títol, el que em proposo és veure i poder conèixer d'aprop i de primera mà la relació existent entre la propaganda i el període tan destacat i important del segle XX com és la guerra civil espanyola. Són dos elements que estan molt relacionats entre sí, tot i que a primer cop d'ull no ho sembli.

En segon lloc, pretenc veure com es pot treballar per tal que la propaganda assoleixi uns objectius determinats. És a dir, la propaganda, va ser molt important i útil al llarg de tot el conflicte, de la manera que també ho va ser en altres enfrontaments com poden ser la primera guerra mundial(entre d'altres), llavors el que em plantejo és arribar a conèixer com un grup de persones moguts per uns ideals i valors concrets són capaços d'organitzar-se per crear institucions i òrgans per tal de lluitar contra l'enemic mitjançant l'ús de la propaganda. Aquesta lluita però, no és armada com la que es pot fer en el camp de batalla, sinó que és una guerra mediàtica, i vèncer també és molt important.

Dins d'aquest objectiu també hi entra poder conèixer quina propaganda s'utilitza, ja que està clar que és un element que amb el pas del temps es va adequant i va obtenint nous mitjans amb els quals fer sentir la seva veu i fer-se veure.

La propaganda es pot manifestar de diferents maneres, ja que es pot donar de manera escrita, parlada, dibuixada i el que vull és veure concretament amb quins materials i elements es desenvolupa en cada un dels seus àmbits. Personalment considero que la propaganda en aquest període i conflicte es va servir sobretot de la paraula escrita, de la imatge (especialment a partir dels cartells) i de la ràdio. A més, la televisió o el cinema probablement comencessin a jugar un paper destacat en aquest àmbit. Però segurament, això sigui una simplificació del que realment va arribar a ser, per això vull fer un estudi per veure realment de quins altres elements es van servir perquè la propaganda fos eficaç.

En tercer i últim lloc, em proposo estudiar la propaganda utilitzada per part dels dos bàndols, tan la produïda pels republicans com la dels nacionals i així poder veure la semblances i les diferències entre ambdues zones a l'hora de fer-ne ús. D'aquesta manera després podré valorar si en algun bàndol va tenir un paper més destacat, si va tenir més mitjans al seu abast, major nombre de personal etc. És a dir, m'agradaria poder comparar la propaganda de les dues parts i així veure com s'organitzava cada un d'ells i quins mitjans i personal destinaven a desenvolupar aquesta tasca, per veure si en algun cas l'ús d'aquesta va arribar a ser més eficaç que en el cas de l'altre o no, ja que per tots és sabut que el bàndol nacional va guanyar la guerra, però va vèncer també en la guerra mediàtica?, aquesta és una de les grans qüestions a intentar contestar.

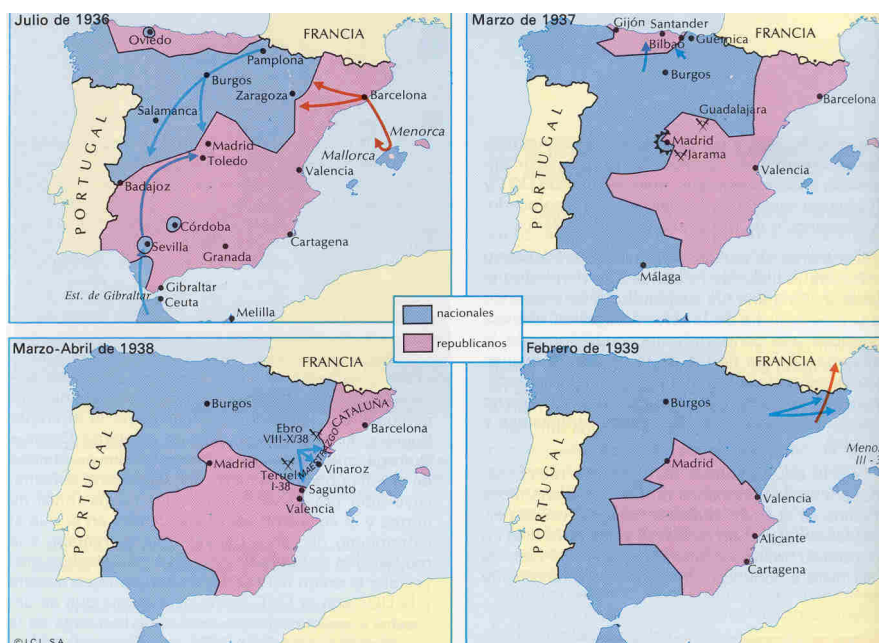

2.INTRODUCCIÓ: DEFINICIÓ DE PROPAGANDA I BREU HISTÒRIA D'AQUESTA

En el present treball, es tractarà el paper de la propaganda a la guerra civil espanyola, observant actuacions fetes tant des del bàndol republicà com des del bàndol nacional. Malgrat que es tractaran els dos bàndols, ens centrarem especialment en el republicà, perquè ens basarem en un estudi de cas, mitjançant l'anàlisi del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.

La guerra civil va ser un conflicte que es va iniciar el 17 de Juliol de l'any 1936 i va finalitzar l'1 d'Abril de l'any 1939. Va ser l'enfrontament entre el govern de la segona república contra part de l'exèrcit i de les organitzacions de dretes. El conflicte va finalitzar després de la batalla de l'Ebre,(que va ser una de les més violentes de tota la guerra civil), la qual la va perdre el bàndol republicà deixant via lliure a l'ocupació de Catalunya per part dels franquistes. Això va precipitar la fi de la guerra i l'establiment d'una dictadura per part de Franco que es va mantenir fins al moment de la seva mort a l'any 1975.

Al llarg del conflicte es poden observar com els territoris de tota Espanya són lleials a un bàndol o altre, però en el transcurs de la guerra es van anar produint canvis, tal i com podem veure-ho il·lustrat en els següents mapes:

Imatge 1¹

Un cop explicada molt breument la guerra civil, ens detindrem un moment per definir la paraula propaganda, i així veure el significat i ús que d'aquesta es pot fer. Cal tenir en compte que aquesta paraula, pot tenir diferents definicions, ja que, la propaganda és polimòrfica i utilitza una gran varietat de recursos.

¹ Per veure el lloc d'on s'han extret totes les imatges veure índex d'il·lustracions.

En un context de caràcter general, podem definir com a propaganda el fet de donar a conèixer un conjunt d'idees per tal d'influir a la gent i així obtenir seguidors i gent lleial a les idees que es difonen. De manera que és un procés que dona a conèixer i promociona idees, ja que la propaganda és una part molt important del procés comunicatiu i té com a finalitat la influència i la persuasió. Llavors, podem dir que la propaganda implica un doble procés, un d'informació i un altre de persuasió.

Això amb un context general, però ara passem a concretar el significat de propaganda de guerra. Aquesta es dirigeix tant a la població civil com a l'exèrcit i existeix des del moment en què existeix la guerra. Majoritàriament té com a principal objectiu intimidar a l'enemic, exagerar la pròpia força, crear desacords, transmetre informacions falses, etc. Així doncs considero que la definició més encertada és la següent:

“la propaganda de guerra es el uso planificado de propaganda y otras acciones orientadas a generar opiniones, emociones, actitudes y comportamientos en grupos extranjeros, enemigos, neutrales y amigos, de tal modo que apoyen el cumplimiento de fines y objetivos nacionales.”²

Com en el cas d'altres conflictes bèl·lics succeïts anteriorment en el temps, es va veure que l'ús de la propaganda va ser molt important com a mitjà i arma mediàtica, ja que la propaganda ha sigut una eina molt utilitzada al llarg dels conflictes armats per tal d'atraure a un sector o altre de la població cap a unes creences o idees determinades. Tot això ha fet que moltes vegades es relacioni la propaganda amb una cosa dolenta, pel simple fet de que vol obtenir un control de la població per fer que la gent es posicioni cap a una idea en concret. Aquest caràcter desfavorable, va començar a aparèixer després de la primera guerra mundial. Malgrat que no sempre té un caràcter negatiu, la tendència general és creure que sí que és una cosa dolenta.

L'ús de la propaganda en aquest sentit no es va iniciar amb la guerra civil espanyola, sinó que va trobar els seus precedents en la revolució russa, la primera guerra mundial, el moviment feixista a Itàlia entre d'altres. Els dos grans mestres de la propaganda política es considera que són Stalin i Hitler, que van imposar un gran mètode de transmissió de la propaganda per influir en la manera de pensar i de sentir de la gent.

Però també són especialment importants les figures de Walter Lippman y Edward Bernays, que van tenir un paper destacat durant la primera guerra mundial. Van formar part del comitè Creel, que va ser una agència independent federal del govern dels EE.UU, format per comunicadors, psicòlegs i sociòlegs per influir a la gent intentant crear un sentiment patriòtic que els portés a participar a la primera guerra

---

² Pizarroso Quintero, Alejandro.(1990). Historia de la propaganda: notas para un estudio de la propaganda política y de “guerra”. Madrid. Ed.Eudema Universidad. Pàgina 34.

mundial. De manera que, van establir 10 principis perquè els missatges influïssin a la població:

1. Repetir que no volen la guerra.
2. El contrari ha començat.
3. El contrari és moralment condemnable.
4. La nostra intervenció és noble i som els bons.
5. L'enemic comet atrocitats.
6. Les pèrdues de guerra dels enemics són superiors.
7. És una guerra justa.
8. Els intel·lectuals estan a favor, ens recolzen.
9. L'enemic utilitza armes prohibides
10. Totes les persones que dubten són traïdors o víctimes de la propaganda de l'enemic.³

A l'hora de transmetre la propaganda és important conèixer bé l'emissor, ja que a partir d'aquest es pot classificar aquesta en 3 tipologies diferents, com són la propaganda blanca(emissor conegut i contingut precís), propaganda negra,(la font emissora és falsificada al marge de si el missatge a transmetre és verdader o no), i per últim hi hauria la propaganda gris(la font pot o no ser identificada i la exactitud de la informació és incerta).

Per últim, cal dir que la propaganda està molt relacionada amb la censura i a més és evident que tot fenomen de propaganda en crea un altre que és el de la contrapropaganda. Tot això fa que sigui molt complex arribar a conèixer quins són els efectes reals de la propaganda en cada context en què s'ha utilitzat, la qual cosa fa que majoritàriament només per mitjans indirectes, es puguin arribar a veure els efectes de la propaganda d'aquell moment.

---

³ Peytibi,Xavier.(2012). *La historia de la propaganda*, <http://www.xavierpeytibi.com/2012/12/31/la-propaganda-de-guerra/>

3. BÀNDOL REPUBLICÀ

Al principi del conflicte, la zona republicana estava mancada d'un òrgan estatal de premsa i propaganda, perquè ho consideraven contradictori a la legitimitat democràtica però això els hi representava l'absència d'una arma fonamental per fer front als franquistes amb una veu unificada de recolzament estatal. Això va canviar quan es van adonar de la complexitat que representava la situació al 1936 i veuen les avantatges que els hi suposaria una coordinació dels aparells propagandístics i així tenir-ho tot sota control.

El govern de Largo Caballero va substituir l'antiga oficina de propaganda pel ministeri de propaganda, dirigit per Carles Esplà. En aquest moment també es va formar la subsecretaria del ministeri de propaganda dirigida per Federico Martínez Miñana.

El 3 de desembre de 1936 es van afegir al ministeri de propaganda les funcions del patronat nacional de turisme, de manera que el ministeri va quedar organitzat en diferents seccions com per exemple servei d'informació, servei espanyol d'informació, cine, radio, fotografia i oficina de premsa estrangera.

Aquest ministeri no va funcionar gaire bé (sobretot en els seus inicis), degut (majoritàriament) a que el govern va haver de traslladar-se a València. Com a conseqüència d'aquests fets a Madrid es va formar una Junta de Defensa que també realitzava feines de caire propagandístic. Ho feia a partir del conseller d'ordre públic, més endavant però, es va fer a partir de la delegació de propaganda i premsa que tenia dues subsecretaries, una de propaganda i l'altre de premsa.

La propaganda feta entre les milícies i l'exèrcit popular va dependre del subcomissariat de propaganda lligat a la comissaria general de guerra.

Quan el 17 de Maig de 1937 es va formar el primer govern de Negrín, el ministeri de propaganda va desaparèixer com a tal i va quedar absorbit pel ministeri d'estat. Carles Esplà va ocupar la subsecretaria del ministeri d'estat i Leonardo Martín va substituir a Federico Miñana a la nova subsecretaria de propaganda.

Pel que fa a la generalitat de Catalunya i el Govern Basc van exercir competències autònomes en el tema de la propaganda. A Catalunya, va aparèixer el comissariat de propaganda que va destacar especialment per la tasca realitzada al món de la premsa i també al món cinematogràfic. I pel que fa al govern basc, malgrat que tenia menys espai per a realitzar la seva activitat propagandística va arribar a crear un servei de propaganda. Va destacar perquè un dels seus objectius era ressaltar la llibertat que tenia allà l'església catòlica davant l'anticlericalisme que regnava a la resta d'Espanya republicana.

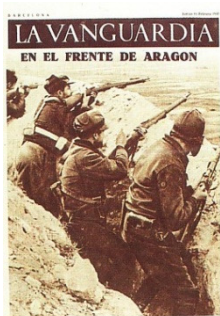
A mesura que la guerra va anar avançant aquesta exigia i suposava un major control de tots els mitjans d'informació tant a l'interior com a l'exterior, per això el 18 de

novembre de 1937 es van prohibir les emissions de propaganda i publicacions que el comissariat de guerra feia, passant a ocupar-se d'aquestes la subsecretaria de propaganda. Amb el mateix motiu el 16 de desembre es va dissoldre per decret la secció d'informació, premsa i propaganda del ministeri de justícia.

La formació del govern d'Unión Nacional el 5 d'abril va suposar canvis d'òrgans i tècniques republicanes de propaganda; la dificultat de les tasques de propaganda van obligar al govern a crear l'1 de juliol una secretaria general dependent de la subsecretaria de propaganda.

La caiguda del govern de Negrín el 5 de març de 1939 i la seva substitució pel consell nacional de defensa va suposar una nova modificació dins de les tasques de propaganda. El 19 de març de 1939 es va determinar que la subsecretaria de propaganda depengués de la conselleria d'estat quedant al front Ángel Martínez Carmona fins a la fi de la guerra.

3.1.Tipus de propaganda al bàndol republicà

Imatge 2

3.1.1.Propaganda escrita

Dins de la propaganda escrita trobem diferents tipologies de propaganda com les que veiem tot seguit.

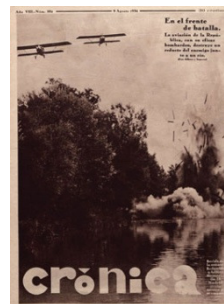
Diaris: El número de diaris va disminuir considerablement, però tots els que van poder mantenir-se van centrar la seva activitat en la crònica de guerra, perquè d'aquesta manera informaven als ciutadans sobre que passava, on i com. Així doncs des de l'inici de la guerra la premsa diària es va convertir en premsa de guerra i revolucionària, mantenint la seva ideologia però completament mediatitzada pels fets revolucionaris i bèl·lics que s'estaven produint en aquell moment. Els mètodes més emprats van ser el del reportatge fotogràfic i la crònica social i bèl·lica.

Així doncs els principals diaris republicans que es van publicar durant la guerra van ser: *ABC*(edició de Madrid, Unió republicana), *Ahora*(JSU),*Claridad*(UGT), *Heraldo de Madrid*, *Informaciones*(PSOE), *Castilla Libre*(CNT), *La Libertad*, *La Vanguardia*, *Solidaridad Obrera*(CNT), *El Liberal*, *El Socialista*(PSOE), *El Sol*, *Mundo Obrero*(PCE), *El Mercantil Valenciano*, *Fragua Social*(CNT), *La Voz*, *Avance*(UGT,Asturias), *Treball*(PSUC).

Revistes: Durant la guerra civil va haver-hi un augment en la publicació de revistes tant d'interès general com específiques. Així, doncs en un primer moment van aparèixer un gran nombre de revistes, però a mesura que va anar avançant la guerra no totes van aconseguir mantenir-se. Algunes de les revistes que van aconseguir mantenir-se van

ser: *Estampa, Crónica, Mi revista, El mono azul, Nueva Cultura, Tiempos Nuevos, Economía, Moments, Espectáculo, Umbral*, entre d'altres.

Edicions de poesia: La poesia va demostrar ser superior a la que es va utilitzar al bàndol contrari, ja que es va caracteritzar per oferir una impressió més sincera i alhora una visió més complexa de la realitat. Molts dels poetes de l'època es van mostrar favorables a la causa republicana com per exemple Antonio Machado, Rafael Alberti, Vicente Aleixandre, Luis Cernuda, Emilio Prados, Manuel Altolaguirre etc. Utilitzaven la seves creacions poètiques per denunciar la situació que viva el país en aquell moment.

Imatge 3

Narrativa: Aquí trobem dos blocs; el primer es va caracteritzar per ressaltar l'heroisme del propi bàndol. Algunes de les publicacions més destacades d'aquest grup van ser *Puentes de Sangre* de Herrera Petere, *El cojo* de Max Aub, *Entre dos fuegos* d'Antonio Sánchez. El segon bloc, enlloc d'enaltir la seva actuació el que feia era utilitzar tots els mitjans possibles per menysprear i degradar l'actuació de l'enemic. Algunes de les obres van ser *¡Queman, roban y asesinan en tu nombre!* de J. García Morales, *Los crímenes del fascismo* de Luzbel Ruiz, *Yo he creído en Franco* de Gonzálbez Ruiz.

Cal dir que les obres que més van abundar van ser les que enaltien l'heroisme del propi bàndol, mentre que les altres van estar mancades d'èxit.

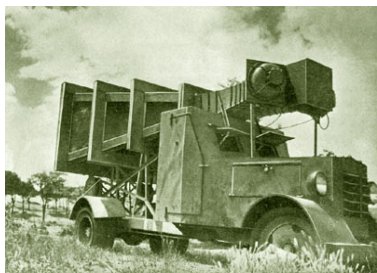
A banda d'això la propaganda escrita també inclou campanyes, (sobretot utilitzades per informar i donar a conèixer a l'exterior tot allò que passava), exposicions, fulls volants i postals.

3.1.2. Propaganda parlada

Pel que fa a la propaganda parlada aquesta inclou les conferències, mítings, discursos dels principals dirigents, la música, però en aquest context va destacar especialment la radio.

Radio: Les principals emissores de radio van quedar al bàndol republicà i van ser intervingudes per les autoritats o bé per comitès revolucionaris.

Aquesta va tenir una gran importància al llarg de tot el conflicte. Des del primer moment en què es van tenir notícies de que s'havia produït l'aixecament militar, el ministeri de governació va començar a emetre un seguit de notes cada 30 minuts, on es ressaltava la normalitat de la situació.

Imatge 4

Destaca especialment el conegut *altavoz del frente*. Va ser un organisme dependent del subcomissariat de

propaganda del ministeri de guerra. Era un vehicle que comptava amb un amplificador, un micròfon i un altaveu molt gran.

Des del 14 de setembre de 1936 va començar a emetre tots els dies a les 21h, a través de Unión Radio Madrid. A les seves emissions hi havia xerrades de diferents dirigents i aquí es podia veure com les intervencions del govern es caracteritzaven per utilitzar un to tranquil·litzador i seré contrastant així amb els missatges dels partits i sindicats que pretenien l'exaltació del poble en la defensa de la república.

L'altre gran funció de la radio era la d'emetre música, de diferents tipologies com ara revolucionària, recitació de poemes cantats etc. A banda d'entretenir amb la música i informar, la radio també va ser important per enviar ordres, consignes i tot tipus de crides.

3.1.3.Propaganda gràfica

Aquesta tipologia inclou principalment la fotografia i el cinema.

Fotografia: Va ser un element molt lligat a la propaganda, ja que des d'un bon començament estava molt clara la relació amb la causa popular, la qual cosa va fer que els fotògrafs es plantegessin la seva feina com un mitjà de propaganda al servei del govern constitucional durant la guerra.

L'inici de la guerra civil va suposar un gran ruptura provocant així canvis importants en la vida quotidiana de tota la població. Com a conseqüència moltes famílies van patir morts, separacions o van passar a ser refugiats per la situació que vivien dia a dia al front. Aquestes situacions van permetre que tot això es plasmés a les fotografies, les quals posteriorment es van utilitzar en cartells i targetes postals que editava el govern central, la junta de defensa de Madrid, socors roig entre d'altres per tal de fer propaganda republicana.

Moltes fotos pertanyen a fotògrafs estrangers de gran renom, el cas més destacat és el de Robert Capa. Tots es van caracteritzar per mostrar-se favorables a la causa republicana i pensaven que mitjançant la seva feina ajudaven a la lluita antifeixista.

Cal dir que la feina d'aquests tant al front com a la rereguarda va ser complicada degut a que no comptaven amb suficient material gràfic, pel·lícules o paper perquè aquest era molt escàs.

Destaquen reportatges fotogràfics com *Madrid en guerra*; la secció de premsa i propaganda de la junta de defensa, mitjançant les fotos de la capital durant la guerra intentava crear sentiments de recolzament al poble espanyol amb l'intenció de demanar la solidaritat internacional cap a la república. Van convertir a la dona-mare víctima de la guerra en un símbol d'innocència del poble davant l'atac feixista. Per exemple, els cartells del ministeri de propaganda editats dins la campanya d'ajuda a

Madrid, prenen l'imatge d'una dona desesperada amb el seu fill en braços sota les bombes.

Cinema: El cinema en el bàndol republicà va ser una eina molt important per la qual cosa se li va dedicar molt d'esforç, tant humà com econòmic. Principalment es pot distingir entre la producció dels anarquistes i la dels comunistes.

Destaca especialment la producció anarquista la qual va ser molt poderosa gràcies (majoritàriament) a la presència en el sector cinematogràfic del sindicat únic de espectáculos públicos(SUEP). Més endavant es va crear la distribuïdora i productora SIE-Films i la productora Spartacus Films. La situació va ser més favorable per Barcelona que no per Madrid que va tenir dificultats per crear pel·lícules.

Va haver-hi 4 tipologies de films: reportatges de guerra i rereguarda amb funcions informatives, pel·lícules de propaganda, curts i migmetratges i per últim llargmetratges de funció narrativa. Els que van tenir més èxit van ser els reportatges i les pel·lícules de propaganda.

Algunes de les produccions més destacades per part dels anarquistes van ser: *El cerco de Huesca*(1937), *Teruel ha caído*(1937), *la toma de teruel*(1937) etc.

L'altre gran bloc de producció cinematogràfica van ser les diferents organitzacions marxistes controlades pels comunistes. La seva creació cinematogràfica va estar ben organitzada i volien la unitat de totes les forces republicanes, i ho deixaven evidenciat a través de la seva feina especialment a partir de la constància i continuïtat dels documentals i noticiaris. Aquesta voluntat de mantenir la unitat també era molt present a les pel·lícules de Film Popular, que va ser la productora i distribuïdora dels comunistes. Algunes de les seves produccions van ser: *El Ejército del Pueblo nace*(1937), *Mando único*(1937), *Ejército Popular*(1937), entre d'altres.

La pel·lícula governamental més coneguda va ser l'anomenada *sierra de teruel* d'André Malraux.

Podem veure que la producció republicana va presentar una gran varietat ideològica. A més, no cal oblidar també la creació d'uns breus films, (d'uns 3-4 minuts aproximadament), que tractaven temes sobre la guerra.

Juntament amb les productores que s'han mencionat, també va ser molt important la del comissariat de propaganda anomenada Laya Films⁴.

---

⁴ Per veure amb més detall la tasca de Laya Films anar a pàgines 28 i 29.

3.1.4.Propaganda artística

Inclou activitats diverses com ara concerts de caire popular, festivals artístics de tipus benèfic, exposicions o el teatre, el qual va ser un mitjà per difondre les seves ideologies.

El seu objectiu era convertir el teatre en un instrument educatiu al servei i a l'abast de les classes populars. Amb aquesta finalitat l'any 1937 el govern republicà va intervenir i va crear el consell central del teatre que tenia com a propòsit intervenir en l'estructura de la producció teatral, és a dir, revisar el seu contingut ideològic. Malgrat els esforços dedicats al teatre com a arma al servei de la lluita ideològica no va arribar a tenir èxit.

3.1.5.Propaganda esportiva

Des d'un bon començament la guerra va estar molt relacionada amb l'esport, ja que aquest era utilitzat com a vehicle per demostrar la lluita per la llibertat, a favor de la república i la lluita antifeixista, a més de ser un homenatge per als soldats que estaven al front. De manera que l'esport, va esdevenir una potent eina propagandística, vist com un instrument polític amb doble finalitat, la de recaptar fons i la de ser una manifestació antifeixista.

Es van organitzar molts actes i festivals, dels quals els més destacats van ser els de tipus futbolístic. El primer acte benèfic celebrat a Barcelona va ser a la plaça de toros de *les arenas* el 5 de setembre de 1936 on l'esport protagonitzat va ser el boxa.

L'acte esportiu més important a tota la rereguarda republicana espanyola va ser el 1936 durant els dies 11, 12 i 13 de setembre en commemoració del dia de Catalunya. L'últim dia es van reunir tots els clubs, entitats esportives etc i es va fer un partit entre el Barcelona i l'español de Barcelona a l'estadi de Montjuic.

A nivell internacional va ser molt important la difusió del manifest *a los deportistas de todo el mundo*. Va ser promogut pel govern de la generalitat de Catalunya, i volien incitar als esportistes internacionals a organitzar actes de propaganda i solidaritat amb la república espanyola.

3.1.6.Cartellisme

Durant els anys de la guerra civil es va produir una febre cartellística, la qual cosa es va deure a que es van donar totes les circumstàncies perquè això passés com ara l'agitació social, amenaça de les llibertats i també el fet que es creia que aquest era el medi de comunicació més eficaç per arribar a la gent.

La producció de cartells va ser espontània i heterogènia, responent a necessitats concretes de cada partit, òrgan de govern etc. La producció d'aquests va ser molt elevada i respecte això hi ha diferents versions, ja que segons Carmen Grimau els cartells produïts van ser uns 1.000-1.500 mentre que segons Jordi Carulla haurien estat

uns 3.500, que si fos cert implicaria que durant els 1.000 dies que va durar la guerra s'haurien editat una mitjana de 3 per dia.

Els sindicats van ser les plataformes més actives a l'hora de fer cartells. Sobretot es van caracteritzar per la simplicitat comunicativa i l'impacte emocional que produïen. Les consignes bàsiques eren guanyar la guerra i lluitar contra el feixisme.

Hi havia varies temàtiques en els cartells com ara la lluita contra el feixisme, crides al front (primer a les milícies i després a l'exèrcit popular), solidaritat amb els altres pobles d'Espanya (especialment Madrid i Euskadi), exaltació dels líders, sanitat i prevenció de malalties com també la cura i protecció dels nens, producció industrial i agrícola, compromís de les dones en la lluita i en les feines de rereguarda, contra l'ocupació dels invasors, els bombardeigs aeris com a senyal de crueltat dels feixistes.

Com podem veure els temes no van ser molts però van donar molt de joc. A més les imatges es van caracteritzar per ser impactants i anar acompanyades de frases breus, però concretes i directes que provocaven l'efecte desitjat. Podem veure aquestes característiques en els següents cartells, que a més mostren algunes de les temàtiques més recurrents que acabem de mencionar.

Imatge 5

3.1.6. Propaganda exterior

El govern de la república disposava fora d'Espanya de les representacions diplomàtiques regulars, on els serveis de premsa van editar en moltes ocasions fulletons de propaganda en diferents idiomes. Per exemple a les ambaixades de París i Londres es va publicar en francès i anglès un conjunt de fulletons sobre les destruccions del tresor artístic espanyol a mans dels feixistes, referint-se cada un a un cas concret com per exemple el museu del Prado, el palau de Liria a Madrid, el palau del Infantado de Guadalajara etc.

També es van organitzar algunes associacions de diferent caràcter com *el Comité International de Coordination et d'Information pour l'aide à l'Espanne Republicaine* o *la association Hispanophile de France*. Per últim, cal esmentar que la gran fita de la propaganda exterior republicana va ser la participació espanyola a *l'exposition Internacionales des Arts et Techniques*, que es va celebrar el 1937 a París.

4.EL COMISSARIAT DE PROPAGANDA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA: UN ESTUDI DE CAS

4.0.1.Orígens i història:

El comissariat de propaganda va tenir un paper propagandístic molt destacat durant el període de la guerra civil espanyola, ja que va servir d'exemple per altres oficines semblants que es van anar obrint a Europa durant la segona guerra mundial. Malgrat que és un referent molt important a nivell de propaganda durant la guerra civil espanyola, molts de documents s'han perdut en el temps i podem dir que tot el que ha arribat fins als nostres dies, no és ni la meitat del que realment es va fer a l'època.

Imatge 6

L'iniciativa per crear el comissariat de propaganda va sorgir a finals de l'estiu de 1936, quan Jaume Miravittles va fer entendre a Lluís Companys la necessitat de crear un departament governamental que s'encarregués de la divulgació de les tasques del govern i la causa republicana, estenent així consignes a Catalunya, a tot l'estat espanyol i a Europa. A partir d'aquesta proposta, el 3 d'Octubre de 1936 es va crear la comissaria de propaganda, gràcies a la firma d'un decret per part de Josep Tarradellas. El 4 d'Octubre, Miravittles en va assumir la direcció mitjançant un acte presidencial que va suposar la seva fundació i que partir d'aquest moment es poguessin obrir altres oficines a l'estranger, com va ser el cas de Londres, París i Brusel·les.

El comissariat va funcionar des del 5 d'Octubre de 1936(moment en què es va fer públic el decret firmat per Terradellas), fins al Febrer de 1939.

Tot i que va aparèixer sense uns objectius determinats ni les vies per obtenir-los, el seu principal propòsit va ser el de difondre la realitat cultural catalana i alhora millorar el nivell cultural i físic del poble català. El fet de que no hi hagués cap precedent de cap organització similar de la que es poguessin servir per imitar la forma d'actuar, va ser el que va provocar que en un primer moment no tinguessin clars els objectius ni la manera de portar-los a bon port.

Així doncs, el que estava clar era que el comissariat volia mantenir l'entusiasme del poble mentre que les accions a l'estranger estaven destinades a fomentar la lluita antifeixista. De manera que, el comissariat no volia només actuar a l'interior del país sinó que també volia tenir un paper destacat a l'estranger. Per aconseguir realitzar tots aquests objectius el comissariat es va haver de servir de diferents mitjans.

4.0.2.Organització:

El comissariat es va organitzar de manera ordenada formant així diverses seccions. Moltes seccions van formar l'estructura del comissariat, per la qual cosa va necessitar

de moltes persones per poder cobrir les places de totes i cada una de les seccions que el van compondre. Tota aquesta gent era necessària per tal de tirar endavant tot aquest complex projecte propagandístic i de difusió cultural.

És molt complicat conèixer amb exactitud tot el personal que en va arribar a formar part, però es coneixen els noms d'unes 120 persones⁵ les quals representarien una tercera part de la gent que hi va treballar, ja que es pensa que podria ser que en total el comissariat estigués format per unes 300 persones.

Hi ha 3 seccions generals a destacar que són el nucli directiu, l'equip humà i el personal de les delegacions internacionals. Aquestes són les tres grans branques a partir de les quals es van organitzar la resta de seccions que van compondre el comissariat.

1-Nucli directiu: Al capdavant de tota aquesta organització hi havia la figura de Jaume Miravittles, comissari de propaganda per nomenament governamental, la qual cosa li va suposar ser l'encarregat de la direcció política i general de tota l'organització.

D'ell en depenien un conjunt de càrrecs, en primer lloc una secretària política personal, en segon lloc un comitè assessor que tractava els afers polítics exteriors però també els interiors, més conegut pel nom de *brain trust* i en tercer lloc tots els altres càrrecs de major importància del comissariat. Aquests estaven reservats per a col·laboradors de confiança que venien de l'ateneu enciclopèdic popular i havien col·laborat en el comitè organitzador de l'olimpíada popular i en el comitè de milícies antifeixistes.

Dins de la direcció del comissariat hi havia un altre càrrec important i era la secretaria general. Aquest càrrec estava sota la direcció de Francesc Requena i Mas, del qual van dependre diferents serveis de la intendència diària com per exemple personal, majordomia i tot allò que estigués relacionat amb els transports, xofers del comissariat i també el cos de secretaris i secretàries al servei de la direcció del comissariat. A més, el comissariat va comptar amb l'ajuda de personal administratiu auxiliar a la seva disposició com per exemple ciclistes i altres tipus de repartidors, mecanògrafs, etc.

Per tal de fer front a totes les tasques i responsabilitats que li exigia el seu càrrec Miravittles comptava amb l'ajuda d'una secretària personal de la qual se'n coneix el nom i aquesta era Minda Valls Sabater.

A més, tenien la direcció general de la radiodifusió de Fontbernat i la resta del departament de presidència de la Generalitat. S'ha arribat a saber que fins i tot hi havia delegats sindicals, els quals majoritàriament eren de la CNT, UGT-PSUC i del POUM.

---

⁵ Veure annex 8.1.

Hi havia un delegat de coordinació amb el govern de la república. El representant del ministeri de propaganda al comissariat era Joaquín Astor, i el del comissariat al ministeri, Miquel Mora. També hi havia un delegat de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, que entre el final de 1936 i el febrer de 1937 va ser Ramon Xuriguera, i el comissariat tenia delegats en altres organismes, com podia ser el cas d'Eugeni Bonet al comitè organitzador de la setmana de l'Infant del 1938.

2-L'equip humà: Va estar format per diferents seccions que s'exposen i expliquen a continuació.

2.1 Àrea d'administració i habilitació: A banda del nucli directiu del comissariat, aquest s'organitzava al voltant d'una gran àrea d'administració i habilitació formada per 4 seccions, les quals van ser: edicions, cinema, exposicions i manifestacions exteriors i per últim premsa i ràdio.⁶

El responsable de l'administració econòmica i habilitació va ser Gaspar Alcoverro. D'ell depenien la gestió del pressupost i els moviments de caixa, el control de personal i els serveis de correu i carteria que eren de gran importància. A més, era el responsable del bon funcionament tècnic d'altres serveis del comissariat com podien ser el cas de les produccions del departament artístic, fotogràfic, l'orador gràfic i el de distribució que era l'encarregat de l'emmagatzematge, del repartiment i de l'expedició cultural del comissariat. També era l'encarregat de garantir la bona marxa tècnica de l'arxiu de premsa i del manteniment del garatge.

2.2-Producció cultural: Aquesta estava formada per les quatre seccions mencionades anteriorment però a més, afegint-hi la secció de festivals, música i esperanto. Aquestes tres últimes seccions no tenien una estructura fixa(o almenys no la tenien al Març de 1937).

Entre les seccions fundacionals del comissariat a l'Octubre de 1936 ja hi havia la d'edicions, de la qual el responsable tècnic va ser Pere Català Pic. A ell se li deu la gran qualitat de la producció editorial del comissariat i la seva estratègia publicitària, que es va inspirar i influir de les corrents internacionals més innovadores.

Aquesta secció d'edicions treballava en col·laboració amb el departament artístic, fotogràfic, l'obrador gràfic i també amb el cos de traductors. El cos de traductors i correctors treballava per diverses seccions hi comptava amb la presència de figures destacades com ara Mercè Rodoreda, entre d'altres.

2.3-La secció del butlletí: Estava a càrrec d'Ernest Saludies i Rubies. Va ser la secció encarregada de fer els butlletins informatius i de radiar notes als mitjans de comunicació. Especialment es va centrar en la producció del butlletí diari, el comunicat de premsa, però tot i que els seus esforços es van centrar en el comunicat de premsa

---

⁶ Veure annex 8.2.

també editaven altres butlletins que funcionaven autònomament dels quals no se'n té gaire informació.

D'igual manera hi ha poques dades sobre el personal humà de la secció d'exposicions. Un dels millors departaments va ser l'artístic, que estava a càrrec de Francesc Fàbregas, encarregat de dibuixants i cartellistes i també dels actes enfocats als infants.

2.4-Departament fotogràfic: Departament que va tenir un contacte continu amb d'altres departaments com ara el d'edicions i l'artístic. Aquest es va encarregar de la relació amb els reporters que col·laboraven amb el comissariat a més d'ocupar-se també del laboratori fotogràfic que s'havia creat a la seu de la diagonal.

Estretament relacionat amb la fotografia hi havia la secció cinematogràfica del comissariat, que com ja s'ha mencionat anteriorment es coneixia amb el nom de Laya Films. Va ser dirigida per Joan Castanyer i gairebé funcionava de manera autònoma.

Per últim, cal esmentar dues últimes seccions, la primera és la de festivals benèfics i la segona la de la dona a la rereguarda, ambdues absents a l'organigrama del comissariat.

2.5-Altres col·laboradors: És té constància de l'existència d'algunes persones que van col·laborar en tasques del comissariat però en canvi es desconeix la seva funció(per exemple Pere Pi-Sunyer bayo) o al revés, persones que es sabia què feien i com eren però no es sap el seu nom com és el cas del barber coix de Figueres.

3- Personal de les delegacions internacionals: Aquest àmbit es coneix prou bé en gran mesura gràcies a la documentació conservada per Josep Tarradellas al seu arxiu. La principal delegació va ser la de París que també va ser la que va comptar amb un major número de professionals. Ocasionalment també va servir per protegir als que havien fugit per refugiar-se dels anarquistes. La representació catalana funcionava mitjançant un delegat de la generalitat, Lleó Dalry, i els delegats sindicals de la CNT i la UGT.

En definitiva podem veure com el comissariat va ser molt mediàtic i que es va caracteritzar per actuar mitjançant la premsa(amb comunicats en diferents llengües), publicacions i cartells, discos, intervenció en el món del cinema i activitats cíviques i culturals, a més de les delegacions internacionals, que també van ser de gran importància.

4.0.3.Objectius del comissariat de propaganda de la generalitat de Catalunya

El comissariat va haver de fer una feina de publicitat política i cultural per difondre la imatge de la república i de Catalunya, per això per ells va ser tan important centrar-se en atraure l'atenció de l'opinió pública i dels sectors polítics i socials més receptius.

D'aquesta manera informava de les actuacions de la societat catalana al front i a la rereguarda alhora que desacreditava la propaganda de l'enemic, descrivint-lo com a contrari de la justícia i llibertat i com a instrument de les potències feixistes.

Per assolir els objectius el comissariat va establir un pla d'actuació que tenia un nucli central d'iniciatives i uns departaments que permetien portar a bon port aquest nucli central. Els àmbits que es van veure afectats van ser cinematogràfic(kino), comunicacions postals(post), sonor(fono), telefonia a distància(tele), arts plàstiques(plastic), luminotècnia(lux) i des de l'aire(aero).⁷

Així doncs podem veure com el comissariat va utilitzar tots els mitjans tècnics disponibles al seu abast per tal de poder assolir amb èxit els objectius proposats i com aquest s'adaptava a les innovacions tècniques que anaven sorgint, ja que suposava una modernització i feia que fos més assequible assolir el seu objectiu.

---

⁷ Veure annex 8.3.

4.1. Jaume Miravittles i la revolució del bon gust.

Va néixer a Figueres l'any 1906 i va morir a Barcelona l'any 1988. Conegut com a polític, escriptor, periodista, publicista i enginyer.

La seva vida, trajectòria i obra ens permeten observar i reflexionar sobre l'evolució de la societat i del país, durant aquell període. D'aquesta manera queda clar que no només va ser important la feina que va realitzar com a comissari del comissariat de propaganda, sinó que va fer altres tasques que també van tenir la seva influència. Però sense cap mena de dubte el colofó final a tota la seva vida i trajectòria van ser el comissariat i la feina que aquí va desenvolupar.

Imatge 7

Ell mateix va definir tot el que va aconseguir dur a terme a través del comissariat com *la revolució del bon gust*. Ho va utilitzar especialment per definir el moment polític que, a principis del 1937 vivia Catalunya.

El que pretenia amb aquesta definició era marcar distàncies amb les dues grans experiències revolucionàries (revolució francesa i soviètica), que encara estaven presents (especialment) en les classes populars. Així doncs, ell mateix va definir la revolució del bon gust en un article publicat a la revista Nova Ibèria de la següent manera:

“ es tractava d'una revolució social impulsada no per la fam ni per la crisi, sinó per la defensa de l'esperit i de la dignitat{...} d'aquesta manera, es podia convertir en un precedent magnífic d'allò que seria en països d'alta civilització (França, Anglaterra i EE.UU) un moviment d'alliberament social i l'al·legria conscient, la bellesa, en el viure”.⁸

Aquest va ser l'ideal revolucionari pel qual va lluitar la generalitat. Va aconseguir convertir-se en una realitat, però de poca durada, perquè va acabar fracassant per culpa de les diferències sorgides arran de l'imposició militar dels nacionals. Malgrat que la realitat va ser breu en el temps, va ser molt valorat tant internament com internacionalment, atorgant prestigi a l'actuació de la generalitat republicana i a la del comissariat de propaganda.

Aquest ideal revolucionari és un precedent de l'estat del benestar i en aquest aspecte rau el prestigi de Miravittles, el comissariat de propaganda i de la Generalitat.

Miravittles es va caracteritzar per ser una persona amb una gran simpatia, cordialitat i amb un caràcter expansiu. Tots aquests valors van permetre que fos la personificació d'una estampa amable, fent així que el definissin com *el somriure de Catalunya*, tal i

⁸ Pascuet, Rafael., Pujol, Enric. (2006) *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya*. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena. Pàgina 15.

com va fer André Malraux. Així doncs, mitjançant el comissariat va poder demostrar tot el seu potencial,(creativitat, capacitat d'organització etc) i a més es va saber envoltar de gent competent.

Podem dir que la seva personalitat i els seus ideals van ser dos elements molt importants per tirar endavant el mecanisme del comissariat, ja que, des del primer moment va saber donar-li un caràcter intel·ligent i amb l' intenció de vessar-hi tota la seva personalitat.

Queda evidenciat que la perspectiva de Miravittles xocava amb la de la propaganda del bàndol nacional, la qual es caracteritzava per utilitzar un discurs maniqueu i absent de racionalitat. Aquestes dues característiques van fer que un dels objectius fos oposar-se a aquesta manera d'entendre la societat i la política, i a enfrontar-se a un tipus d'home que no volia donar raons ni volia tenir raó sinó que pretenia imposar les seves opinions a tort i a dret⁹, és a dir, havia de fer front a l'home feixista.

Potser per aquesta forta oposició als ideals nacionalistes el comissariat va arribar a tenir tan d'èxit , ja que aquest va destacar per ser l'antítesi de tota aquesta mentalitat que tan definia als feixistes. El comissariat va destacar per ser un òrgan que parlava i reflexionava sobre els temes més importants per als ciutadans. A través d'aquest Miravittles va participar en la vida cívica i també demanava la participació de tothom, demanava que les dones de la rereguarda prenguessin el seu liderat amb una secció amb seu pròpia, no va exercir un control sobre els mitjans de comunicació, reconfortava al poble en temps de guerra i va ser tot un exemple de solidaritat amb tothom que patia les conseqüències del feixisme, però no només va mostrar la solidaritat amb les persones físiques sinó també amb ciutats com va ser el cas de Madrid.

Per acabar podem veure com el comissariat va destacar especialment pel seu dinamisme que era enginyós i flexible, característiques que de nou ens fan pensar amb la figura de Jaume Miravittles, la qual cosa quedava posada de manifest en diferents aspectes i detalls. Es pot dir que el comissariat de propaganda va superar les finalitats amb què va ser creat en molts aspectes, ja que va actuar com una conselleria d'affers exteriors i a més va demostrar una gran capacitat per donar a conèixer de la millor manera possible la Catalunya convulsa de l'època a l'estranger.

Malgrat l'èxit que va arribar a tenir i la innovació que va suposar es parla bé del comissariat i de Miravittles però amb un gran desconeixement. Pel que fa al desconeixement de Miravittles probablement va ser degut a les circumstàncies

---

⁹ Planellas, Mark.(2008). El somriure de Catalunya. Un retrat biogràfic de Jaume Miravittles. Barcelona. Ed. Dux. pàgina 125.

complexes derivades del període d'entreguerres i també pel fet de que la recuperació de la memòria històrica continua essent un tema pendent

4.2. Tipus de propaganda utilitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya

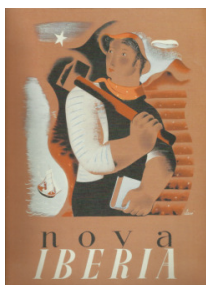
El comissariat va dur a terme una tasca molt diversa i completa per assolir els seus objectius. El principal d'aquests era la lluita antifeixista i per fer aquesta lluita es va servir de diversos mitjans, la qual cosa ens permet classificar la propaganda en varies tipologies com ara propaganda escrita, parlada, gràfica, artística, esportiva i el cartellisme.

Així doncs, observem que la propaganda emprada englobava diferents àmbits per aconseguir apropar-se més a tot el conjunt de la població donant com a resultat una gran varietat i quantitat de propaganda. A continuació veurem què inclou cada un d'aquests grups propagandístics.

4.2.1. Propaganda escrita

La seva política d'edicions va produir material molt útil per difondre l'acció de la Catalunya republicana durant la guerra civil, tant a la rereguarda com al front, i també a nivell internacional.

La propaganda escrita va generar molt de material i alhora molt divers, la qual cosa fa que trobem les següents tipologies de propaganda escrita:

Imatge 8

Revistes: N'hi va haver forces i van tenir un paper important. Destaquen especialment revistes com *Nova Ibèria*, va ser una revista mensual, que es va publicar entre els mesos de gener i abril de 1937. Feta pel comissariat, va ser una de les que va tenir un major ressò i popularitat a l'època. Va ser una revista de luxe amb diferents edicions de diferents idiomes com castellà, català i anglès.

Malgrat l'èxit que va tenir només se'n van arribar a escriure tres números, però el tercer era un número doble. Es va arribar a anunciar un reportatge gràfic sobre la guerra, que havia de ser el cinquè número, però no es va arribar a publicar. Tenia com a objectiu explicar les activitats de la Catalunya Republicana per conscienciar a la població i fer visible l'esforç de guerra a la comunitat internacional.

Butlletí especial per als absents de la pàtria, informava dels moviments de solidaritat que es produïen amb els catalans que estaven a Amèrica.

Comunicat de premsa, es va començar a editar a partir del 18 d'octubre de 1936. Es publicava en diferents idiomes i anava dirigit als corresponents de premsa i a delegats estrangers.

Auques: A l'època es van arribar a fer moltes auques, les quals majoritàriament descrivien o denunciaven la situació que es vivia com poden ser: *Auca de Queipo de Llano*¹⁰, *auca del moro feixista*, *auca del treball a Catalunya*, *auca de la lluita i el milicià*, *auca del noi català*, *antifeixista i humà* etc. Però a banda d'aquestes auques que podríem definir com més polítiques, també hi havia unes altres que estaven enfocades a informar i donar consells a la població en cas de bombardeigs, mesures per una bona higiene infantil, protecció contra gasos tòxics etc.

Cartells: Van ser un fenomen intrínsec de la guerra civil espanyola, ja que es van convertir en un àmbit de ressò publicitari, ideològic i artístic que ha donat lloc a estudis i anàlisis de caire internacional. Més endavant¹¹, dediquem tot un apartat a veure i analitzar el paper del cartellisme, ja que els cartells van ser molt nombrosos i destacats.

Símbols: Tot i que estrictament no van ser propaganda escrita incloem en aquest grup dos símbols del comissariat que van propiciar l'aparició de contes i cartells, per la qual cosa he decidit incloure-ho en aquests apartat. Aquests símbols van ser *la insígnia per Catalunya* i l'estàtua de *El més petit de tots*.

El més petit de tots:El comissariat va crear el que es va arribar a convertir en la mascota de la revolució que era una figura creada per l'escultor Miquel Paredes i coneguda sota el nom de *El més petit de tots*. Aquesta escultura consistia en un nen vestit amb la granota blava dels milicians, cofat amb una gorra frígia, aixecant el puny esquerre i a la mà dreta portava la bandera catalana.

Imatge 9

També va arribar a l'estranger mitjançant trameses enviades, i fins i tot se'n van arribar a fer falsificacions. Va tenir molt d'èxit arran del qual Miravittles va decidir encarregar a Lola Anglada (dibuixant i narradora infantil), un conte inspirat en aquesta

¹⁰ Veure annex 8.4.

¹¹ Per veure apartat del cartell més en detall mirar pàgines de la 30 a la 35

estàtua i a més l'edició d'un disc amb una cançó dedicada a aquest símbol amb lletra de Joan Oliver "Pere Quart".¹²

Insígnia per Catalunya: Va ser l'altre gran símbol del comissariat. Creat a l'estiu de 1937. Era un pin que reproduïa el logotip de la generalitat acompanyat de "per Catalunya", frase i insígnia que molt ràpidament es van convertir en un emblema dels soldats catalans.

Imatge 10

En un primer moment estava pensat perquè els soldats el portessin enganxat a la roba, perquè així s'identificaven com a catalans més fàcilment, però vist l'èxit que van obtenir Miravittles va fer públic que també se'n farien per a la població civil i una sèrie específica per aquells que es preparaven per a la instrucció militar. Aquests últims es distingien perquè sota les barres catalanes enlloc de ficar-hi "per Catalunya", hi ficava "preparem-nos".

Imatge11

Per tal de popularitzar aquesta insígnia(a banda de repartir-les gratuïtament entre els soldats), es va decidir fer un cartell on aparegués un cor i la insígnia. Dit cartell va ser encomanat a Ricard Fàbregas.

Malgrat l'èxit que va arribar a tenir la insígnia, amb el temps va acabar xocant amb la intransigència del govern de Negrín que la va prohibir.

Llibres: Es van publicar molts de llibres a l'època i l'objectiu era que arribessin a tots els soldats catalans que estaven lluitant als fronts republicans d'Espanya. Alguns dels més destacats de tots els que es van publicar van ser: *33 pintors catalans*, de Joan Merli, *la traïció dels Franco*, de Lluís Pagès i Guix, *España Sangra*, d'Emiliano Córdoba Orejón, *en dono fe, un any d'actuació en l'Espanya de Franco* i *lletra oberta als catalans*, d'Antonio Ruiz Vilaplana.

A més cal tenir en compte que la majoria d'aquests llibres(per no dir tots) quan sortien a la venda se'n feien cartells promocionals, per així arribar a un públic més gran.

Imatge 12

Quaderns i documents fotogràfics: El seu objectiu consistia en provocar un fort impacte visual per commoure a la gent. Aquí podem trobar des de publicacions de quaderns amb imatges com si d'una revista es tractes, de fotografies soles o bé cartells que es servien de fotografies.

Alguns a destacar són la fotografia d'aixafem el feixisme, visions de guerra i rereguarda, festa dels infants a tot el món, aleluyas a la defensa d'euzkadi, de la taverna dels "Don" i dels "Senyors", gràfic del moviment faccions a Barcelona, aleluyas a la defensa de Madrid, diada d'homenatge de la creu roja etc.

¹² Veure annex 8.5 i 8.5.1.

Imatge 13

Imatge 14

Imatge 15

Edicions de poesia: Van ser nombroses les produccions poètiques. Algunes de les que més van destacar per exemple són *ales humanes poemes per a infants*, de Salvador Perearnau, *Oda a Barcelona* de Joan Oliver, *A Europa* d'Alfons Maseras o *La defensa de Madrid* i *La defensa de Catalunya* ambdues obra de Rafael Alberti¹³.

En aquest àmbit també cal destacar i fer menció a la tasca del servei de cultura al front que va publicar diverses obres, com per exemple *presència de Catalunya, la terra*, on apareixen diverses composicions en prosa i poesia destinades a ser llegides pels militars. Els temes que tracta estan dividits en tres parts distingint així les parts on parla del pla i la muntanya, la mar i el port i per últim les ciutats.

Exposicions: Se'n van organitzar de tot tipus, i es presentaven per tot el territori espanyol. El comissariat comptava amb una sala d'exposicions a la Plaça Catalunya 14 (posteriorment es va convertir en el casal de cultura), que va ser el principal escenari, la qual cosa permetia també que tingués una programació d'exposicions pròpia.

Les més importants van ser aquelles que es van organitzar amb motiu dels primers set mesos de guerra, el primer aniversari de la resistència de Madrid o la que va estar dedicada al caricaturista Andreu Dameson.

7 mesos de guerra: Va ser la primera de les grans exposicions organitzades pel comissariat inaugurant-se l'1 de març de 1937.

Principalment el que es podia trobar en aquesta exposició era armament i emblemes requisats a les tropes franquistes, cartells antifeixistes i composicions fotogràfiques.

Degut a l'èxit de l'exposició, es va decidir que més avançada la guerra es tornaria a presentar modificant-la per adaptar-la al moment i situació de la guerra presentant nous materials. En aquesta altra ocasió l'exposició es va presentar sota el nom de "dieciséis meses de guerra".

Madrid un any de resistència heroica: Es va inaugurar a mitjans de desembre de 1937. Igual que l'anterior aquesta també va ser un èxit, convertint-se en una de les més brillants del comissariat, tant pel que fa a la realització tècnica com conceptual.

¹³ Veure annex 8.6.

Es van presentar diverses escenografies que mostraven la resistència davant les tropes franquistes per part de la capital espanyola. Aquestes van ser creades per Ricard Fàbregas, Antoni Clavé i Miquel Paredes. La il·luminació i la utilització d'escenografies, fotomuntatges i objectes originals van ser molt importants en aquesta exposició.

També va destacar pel fet que va durar prop de dos mesos quan a l'època la majoria d'exposicions duraven entre una i dues setmanes.

Les caricatures d'Andreu Dameson: Va ser l'exposició més important que Dameson va fer a Catalunya durant la guerra. Es va inaugurar el 17 de desembre de 1937. Es va diferenciar de les altres exposicions perquè tenia un format i una intenció diferents. Es va presentar a les Galeries Syra, on s'exposaven una vintena de caricatures de personalitats de la vida política i cultural.

Aquestes 3 exposicions són les que més van destacar però a banda d'aquestes, n'hi ha moltes altres que també van tenir el seu ressò com per exemple la dedicada al 50è aniversari de la creació de l'esperanto(setembre de 1937), la de dibuixos infantils amb el Club Mirbal d'Ajut Infantil de Rereguarda(octubre- novembre del 1937) i l'exposició-concurs de diaris murals(juliol-agost del 1938), entre d'altres.

Exposicions a l'estranger: A nivell internacional va destacar una exposició de petit format que disposava de diferents versions, amb textos en castellà, francès, anglès i rus. Va fer-se a partir de l'estiu de 1937.

Es tractava d'una mostra formada per uns plafons mòbils amb fotografies, gràfics i fins i tot alguns objectes originals de la resistència republicana, com també mostres d'armament italià i alemany utilitzat pels militars feixistes espanyols.

Durant la guerra es va poder visitar a les grans capitals europees, sobretot als llocs on hi havia una delegació permanent del comissariat. D'aquestes exposicions va haver-hi una primera versió, presentada en públic a l'estiu del 1937, i un any després va haver-hi una segona versió (que es va adaptar al moment i situació) que es va mantenir en circulació fins al 1939.

A part d'aquesta exposició, cal destacar també la participació a l'exposició internacional de París l'any 1937.

Campanyes: Se'n van fer de tot tipus, i podien estar organitzades pel propi comissariat o bé amb l'ajuda de la direcció general de radiofusió. Algunes de les campanyes organitzades a l'època van ser *ajudeu a Madrid*, *assetjada per l'exèrcit rebel* o la *campanya de l'ou* que pretenia servir d'ajuda per fer front a la carència d'aliments de moltes famílies a l'època.

Una de les campanyes més importants va ser la de propaganda cultural al front. Aquí cal incloure el servei de biblioteques al front, dirigida per Josep Janés i Olivé. També es

va crear el Casal de Cultura,(anteriorment havia sigut el lloc en què el comissariat organitzava les exposicions)una espècie de front popular d'intel·lectuals per obtenir una unitat d'acció amb el proletariat

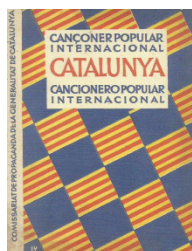
4.2.2.Propaganda parlada

En aquest àmbit propagandístic trobem l'organització de mítings i conferències, programes de ràdio, edició de discos, els enregistraments de música incloent diferents tipologies de cançons com ara la cobla, tradicional, revolucionària, clàssica, patriòtica etc. De tots els àmbits que englobava aquesta tipologia propagandística, la radio va ser el que va tenir una especial importància, basant-se en l'emissora Ràdio Associació de Catalunya.

En aquest moment van aparèixer dues iniciatives de part dels responsables d'afers musicals del comissariat que tenien per objectiu deixar testimoni de la tradició oral, tant la popular tradicional com la revolucionària. Al 1937 van començar l'edició d'una col·lecció bilingüe català-castellà, anomenada *cançoner revolucionari internacional*, de la qual se'n van arribar a editar dos volums. Hi va haver el projecte d'un tercer que va arribar a estar anunciat però que finalment no es va publicar. La compilació va ser obra

Imatge 16

Imatge 17

d'Otto Mayer Bacrela i A.Boileau.

Un any després de la publicació del *cançoner revolucionari internacional* va aparèixer una nova publicació, però ara d'àmbit popular i és l'anomenat *cançoner popular internacional*. Compartia algunes característiques amb l'anterior, ja que aquesta també va ser una edició bilingüe català-castellà. En aquest cas però, només es va arribar a publicar el primer número, anomenat *Catalunya*.

A banda d'aquests enregistraments no cal oblidar el fet que a l'època també es produïa música en directe, com posa de manifest el següent exemple:

Imatge18

4.2.3.Propaganda gràfica

Aquesta inclou principalment la fotografia i el cinema.

Fotografia: Fotografia i art militar, des d'un bon principi estaven molt relacionats entre sí. Als anys 30 la fotografia ja comptava amb un llenguatge i recursos propis que van permetre que estigués preparada per ser l'eina de comunicació visual en el reportatge de guerra, així doncs, la fotografia va ser l'encarregada de transmetre les vivències de la població o soldats durant la guerra i una manera de difondre-ho era combinant-ho amb altres elements de propaganda com cartells, postals etc.

El cap d'edicions va ser Pere Català Pic, fotògraf publicitari, que a més va ser qui es va encarregar de contractar als fotògrafs. A la seu van ficar un laboratori de revelat i un servei de reproducció. Per distribuir el material ho feien mitjançant les delegacions creades a l'estranger, les quals posteriorment eren les encarregades de fer-ho arribar a agències de premsa, ambaixades, institucions...

La fotografia va ser una de les eines propagandístiques més utilitzades pel comissariat, la qual cosa va fer que la producció fotogràfica fos molt elevada, però malauradament només s'han conservat 5.539 fotografies, sense referències dels autors i en 14 àlbums custodiats a l'ANC.

Cinema: Pel que fa al cinema destaca especialment Laya films, la productora del comissariat de propaganda. Hi ha uns antecedents que expliquen la creació i aparició d'aquesta. Barcelona va ser capdavantera en el cinema, ja que a Catalunya era on hi havia més indústria d'aquest tipus. El 7 de novembre de 1932, la Generalitat va fundar una comissió de cinema que posteriorment (el 15 d'abril de 1933), va passar a ser el comitè de cinema de la Generalitat, objectius que també van incentivar als homes de Laya Films.

Imatge 19

Com a conseqüència del triomf de la revolució, el juliol del 1936 el món del cinema es va veure col·lectivitzat per la CNT-FAI i partir d'aquest moment va ser quan el comissariat va veure una potent arma de comunicació i de propaganda en el cinema. Aquest descobriment va donar lloc a l'aparició de Laya Films que havia de ser la base a partir de qual posteriorment es desenvolupes el cinema a Catalunya.

El cap d'aquesta productora va ser Joan Castanyer que es va saber envoltar d'un gran grup de professionals per tirar tot aquest projecte endavant.¹⁴

La presentació en públic va ser el 26 de Gener al cinema *Coliseum*, on va destacar la presentació de la versió catalana d'*Els marins de Cronstadt*. Va tenir molt d'èxit i posteriorment es van anar presentant més versions catalanes d'altres pel·lícules soviètiques.

Degut a les bones relacions amb el consolat soviètic de Barcelona, el comissariat va obtenir l'exclusiva del doblatge de les pel·lícules russes a Catalunya. Però aquesta

¹⁴ Veure annex 8.7.

exclusiva es va acabar a partir de l'estiu del 1937 conseqüència de la creixent influència comunista a Catalunya i de la fundació de la distribuïdora independent *catalonia films* encarregada de la distribució i la comercialització de pel·lícules estrangeres a Catalunya, dirigida per Joaquim Saldrich. De manera, que amb el temps es van anar substituint les pel·lícules soviètiques per produccions occidentals, majoritàriament franceses.

Per tal de tenir un major ressò Laya Films es va dotar de diverses delegacions a capitals europees per així poder estendre millor el missatge propagandístic a través del qual manifestava els seus objectius, fent així que les relacions amb l'estranger fossin molt importants.

A banda de tenir l'exclusiva del doblatge de les pel·lícules soviètiques, una altra actuació molt exitosa va ser la de dirigir un noticiari amb versions en català i castellà, que va tenir 3 èpoques diferents: la primera va anar del desembre del 1936 al març del 1937, coneguda com *Noticiari Laya Films*, la segona va anar del març al juny de 1937, es deia *Espanya al dia*, en col·laboració amb Film Popular, amb seu a València i la tercera va anar del juny del 1937 al gener del 1939 i va ser una segona etapa d'*Espanya al dia*, però en aquest moment funcionant ja de forma independent. Per tal de tenir èxit més enllà d'Espanya van fer versions en anglès, francès etc.

La productora cinematogràfica es va encarregar de la guerra, dels seus efectes sobre la població civil i de l'actualitat política paral·lela. A més va produir un bon nombre de documentals que mostraven la situació que es vivia al front però també la vida quotidiana a la rereguarda.

Durant dos anys i mig, va produir 134 pel·lícules, més concretament van ser 27 documentals i 107 noticiaris. Al acabar la guerra comptava amb 90.000 metres de pel·lícula i més de 130.000 còpies per a la seva distribució. Aquests resultats de producció tan bons van ser deguts a un bon nivell organitzatiu i a una gran compenetració de l'equip humà; a banda d'això bona part de l'èxit i eficàcia també va ser per les relacions personals de Jaume Miravittles.

Al final de la guerra poc material va anar a l'exili, la majoria va ser confiscat i traslladat a Madrid. Però a l'any 1945 va haver-hi un incendi on es van perdre la major part del fons, del qual només s'han arribat a conservar unes 45 filmacions.

4.2.4.Propaganda artística

La propaganda artística va ser tota aquella sorgida arran de diferents esdeveniments públics com ara exposicions, fires i concursos. Però també la sorgida arran de seccions de música com ara el cor Sagetes roges, festivals artístics de caràcter benèfic, el ballet, espectacles, exposicions nacionals o internacionals etc. Però sobretot en aquest àmbit, s'intentava fomentar el teatre, per la qual cosa es va produir una col·laboració amb el Teatre Nacional de Catalunya.

Imatge 20

4.2.5. Propaganda esportiva

Especialment es va basar en l'organització de grans manifestacions que enaltien la cultura física, per tal de promoure l'esport durant l'època de guerra, ja que en aquell moment l'esport era una pràctica majoritàriament masculina i molts havien estat cridats a files perquè estaven en edat militar.

Una de les iniciatives més destacades de promoció de l'esport durant la guerra va ser el comitè català Pro-Esport Popular (CCEP) que estava estretament vinculat amb la secció de festivals del comissariat.

El comitè català Pro-Esport Popular va néixer a Barcelona el març de 1936 i tenia per objectiu la socialització de l'esport perquè arribés a tota la població, especialment a la classe treballadora.

Una de les seves tasques més importants va ser l'olimpíada popular de Barcelona, però que no es va arribar a fer per culpa de l'aixecament militar. Després d'aquests esdeveniments va aparèixer el comissariat de l'esport de la generalitat.

El comissariat va organitzar diferents manifestacions esportives durant la guerra civil. Els equips de futbol catalans i valencians van participar en el campionat de la

Imatge 21

Mediterrània, que va guanyar el F.C Barcelona, abans de marxar de gira a Mèxic. A banda del futbol, una de les activitats més destacades en les què va participar el comissariat van ser les proves ciclistes, així doncs per exemple corrien la carrera front d'Aragó-Barcelona on el premi era *el pedal antifeixista*. A banda d'això també es van organitzar debats de com havia de ser l'esport en la nova societat i sobre "l'esport i la moral de guerra". Per donar a conèixer les activitats esportives que organitzaven feien cartells, tal i com es pot veure a la imatge.

4.2.6. Cartellisme

El cartell en totes les seves manifestacions és considerat un excel·lent mitjà publicitari i com ja hem dit es considera que el cartellisme va ser un dels fenòmens intrínsecs de la guerra civil espanyola, tant és així que s'ha arribat a dir que aquests van ser "el certificat multicolor de la revolució a Catalunya". La clau de l'èxit va ser la col·laboració de Pere Català Pic i Francesc Fàbregas.

El comissariat va ser l'organisme que va produir més cartells durant la guerra civil. En un primer moment la gran majoria van ser obra d'uns artistes sota la protecció del sindicat de dibuixants professionals(SDP), però més endavant amb la lluita partidista, cada partit hi posava les seves pròpies sigles i empremtes.

La gran majoria han estat identificats, però n'hi ha d'altres que es pensa que són anònims perquè no estan signats però amb el temps(gràcies a diverses evidències), s'ha pogut atribuir la seva producció al comissariat, tot i que com veurem a continuació el fet d'atribuir un cartell a alguna persona o organisme concret ha generat controvèrsies i debats.

En aquest context es va produir un canvi respecte a les mides dels cartells. Aquests estaven encaminats a permetre una millor apreciació del cartell perquè com deia Fàbregas:

“ (el cartell), perd la meitat del seu format, degut al gran nombre de vianants, automòbils, tramvies i altres vehicles que circulen per les grans ciutats, els quals l'eclipsen totalment”¹⁵

Així doncs es va passar d'unes mides de 70x100 a unes altres de 100x160, podem veure que el canvi va ser significatiu.

El cartellisme es dividia en tres tipologies ben diferenciades que són: cartellisme polític, cartellisme publicitari i cartellisme institucional.

Cartellisme polític: Aquesta tipologia està destinada a la propaganda política i va ser utilitzat sobretot durant el segle XX. És un element visual molt important, ja que crida la nostra atenció i ens transmet una informació, un missatge que en ocasions ha estat definit com “un crit a la paret”.

Dins d'aquesta tipologia cartellística trobem una gran quantitat de cartells, la majoria d'una gran importància i reconeixement, alguns fins i tot han estat envoltats de polèmica. A continuació enumerarem i analitzarem alguns dels més coneguts que estan en relació amb el comissariat de propaganda.

Un dels més emblemàtics va ser el *d'aixafem el feixisme*, que per molts és considerat el cartell més famós de la guerra civil. A la imatge es veu un peu de la classe treballadora, (es sap perquè el calçat és una espardenya),aixafant la creu del feixisme. L'imatge vol transmetre que la classe treballadora de l'època tot i la seva debilitat tenia força per arribar a vèncer al feixisme.

Imatge 22

¹⁵ Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya*. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena. Pàgina 100

A banda de ser molt famós per la forta carga simbòlica també va ser famós per generar una polèmica que gira entorn del peu que hi apareix. No es sabia si pertanyia a un mosso d'esquadra o bé era el peu de Pere Pi-Sunyer Bayo. Posteriorment a les seves memòries va dir que el peu era seu, però tot així la polèmica va continuar perquè Miravittles també va dir que aquell peu era seu i que ho podia demostrar. De manera que la polèmica entorn d'aquesta imatge continua estant servida.

Imatge 23

Les milícies us necessiten, és un exemple del que s'ha explicat breument abans. En un principi era anònim però gràcies a diverses evidències es sap que va ser fet pel comissariat. Està signat per Cristobal Arteché al 1936. A banda de destacar per la polèmica de si era anònim o no també ho va fer per ser una versió del famós cartell de

Imatge 24

l'Oncle Sam, fet per James Montgomery Flagg on s'incitava als ciutadans a formar part de l'exèrcit per lluitar a la primera guerra mundial.

En la línia del cartell de *les milícies us necessiten* hi ha el cartell de *defensar Madrid és defensar Catalunya*.

Imatge 25

igual que l'anterior va ser considerat anònim i posteriorment atribuït al comissariat, identificant com a creador a Martí Bas. El va fer des del sindicat de dibuixants professionals el desembre de 1936. El cartell mostra un missatge on deixa clar que l'objectiu d'aquest és desmentir que Catalunya no col·laborava en la defensa militar de la república, especialment de la capital, que era una idea present en aquell moment. Per demostrar que aquesta idea era falsa i que mostraven la seva solidaritat cap a Madrid es van fer altres cartells similar a aquest on deien *ajut permanent a Madrid*,

per la llibertat de Catalunya ajudeu a Madrid o *¡Madrileños! Catalunya os ama*, que van ser paraules pronunciades per Companys en un míting a partir de les quals es va fer un fotomuntatge i es van fer cartells.

Aquest cartell(*defensar Madrid és defensar Catalunya*) comparteix característiques amb un altre fet també per Martí Bas on es pot apreciar i notar que ambdós tenen el mateix llenguatge gràfic i la mateixa tipografia, ens referim al *feu tancs...tancs...tancs!!! són els vehicles de la victòria*, que novament va ser objecte de polèmica. En aquest cas la controvèrsia va ser promoguda per Fontseré, que va dir que aquest no era obra de la generalitat sinó del PSUC, però que es creia que era del comissariat perquè va ser imprès en una litografia subsidiària del comissariat i això era el que havia provocat que aparegués el nom del comissariat en el cartell. Això no s'ha arribat a demostrar mai, però el que si que es sap és que

Imatge 26

aquest juntament amb el de *defensar Madrid és defensar Catalunya* omplien els centres vitals del comissariat, juntament amb d'altres que es sap del cert que eren seus.

Imatge 27

Un tercer cartell de Martí Bas és probable que fos encarregat pel comissariat. En aquest es posa de manifest la voluntat integradora que no era aliena al comissariat sinó més aviat el contrari, on apareixen tots els emblemes de la lluita antifeixista tal i com es pot observar a la imatge. Es tracta del cartell anomenat *front popular! Front de victòria i de llibertat*.

Però no tot van ser cartells polèmics, en van fer molts que van arribar a ser molt importants com el *gràfic del moviment facciós a Catalunya o l'exèrcit regular ens donarà la victòria. Tothom a les ordres del Govern de la Generalitat*, del qual hi ha diferents versions perquè va ser una composició de Josep Sala on apareixia un casc amb un fusell i a la part d'abaix es deixava un espai en blanc per ficar el lema que es desitgés.

Una campanya important va ser una destinada a mostrar l'ajuda que rebien els refugiats a Catalunya. Així doncs el comissariat va editar un conjunt de cartells que destacaven perquè hi apareixia una fotografia acompanyada d'un eslògan, fent que d'aquesta manera apareguessin títols com els que es poden veure a continuació:

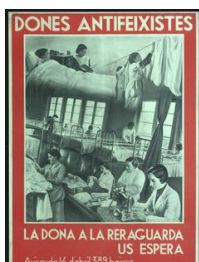
Imatge 28

Cartellisme publicitari: No és tan conegut, però va ser molt utilitzat per part del comissariat per promocionar la majoria de les seves activitats, festivals, pel·lícules, exposicions, publicacions, insígnies etc. Tot i que és un tipus de cartellisme que potser no és tan conegut, el comissariat va destacar per ser-ne capdavanter.

L'objectiu del comissariat amb el cartellisme publicitari era donar a conèixer tot allò que ells publicaven, per això en van produir de gairebé totes les seves col·leccions com per exemple *visions de guerra i rereguarda, antecedents i documents*, dels seus llibres més destacats com en *dono fe i lletra oberta als catalans* entre d'altres. D'igual manera es van fer cartells per tal de promocionar les pel·lícules produïdes pel comissariat des de Laya Films.

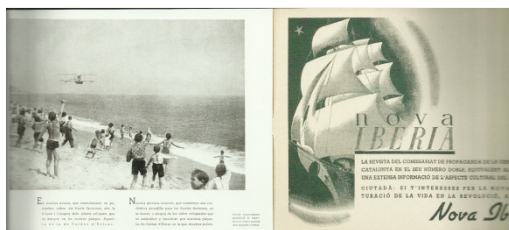

Però no només es van dedicar promocionar les seves publicacions sinó que també ho feien per donar a conèixer les seves pròpies seccions com *dones antifeixistes*, *la dona a la rereguarda us espera* o un altre com per exemple *organitzeu festivals esportius a profit de les milícies*.

Imatge 29

La majoria de documents gràfics fets pel comissariat a banda de fer-se en forma de cartell, moltes vegades també els produïen i introduïen com anuncis a la premsa. Aquests sovint ocupaven tota una pàgina com a contraportada de les seves pròpies publicacions. A continuació es mostra un exemple:

Imatge 30

Aquí podem observar una pàgina de la revista *visions de guerra i rereguarda*, on s'hi promociona la revista *Nova Iberia*.

A banda d'autopromocionar-se, el comissariat també feia insercions publicitàries a la premsa diària sobretot quan publicaven novetats editorials, noves pel·lícules, etc. Ho feien perquè d'aquesta manera més gent s'assabentava de les novetats. Aquesta és una pràctica que avui dia continua molt present a la premsa actual on veiem que multitud d'empreses paguen als diaris perquè els hi deixin un espai per promocionar-se i donar-se a conèixer.

La insígnia de Catalunya però especialment l'estatueta del més petit de tots, (ambdós principals productes comercials del comissariat), també van protagonitzar les seves pròpies campanyes publicitàries com ara *el més petit de tots demana el vostre ajut* en motiu de la setmana de l'infant de gener de 1938.

Per últim també van destacar els cartells destinats a promocionar els seus actes públics com per exemple la diada d'homenatge a la creu roja (febrer del 1937), la setmana d'ajut català (del 18 al 25 de juliol de 1937), la diada d'homenatge a les víctimes dels bombardeigs de Barcelona i comarques de Catalunya a profit de llurs famílies (25 d'abril de 1937), entre d'altres.

Imatge 31

Cartellisme institucional: En aquesta tipologia cartellística sobretot s'hi troben aquells cartells que tenien com a objectiu deixar testimoni dels actes públics d'afirmació ciutadana com per exemple el de la celebració de l'11 de setembre i d'altra banda aquells que tenien la voluntat d'informar i donar consells a la població.

Imatge 32

Un dels primers cartells del comissariat en aquest àmbit denominat institucional va ser el de *companys camperols, tots a sembrar*. *Ajudeu els vostres germans del front! Lliureu la batalla de la sembra!*, que va tenir molt d'èxit, la qual cosa va fer que tingués una gran difusió per tot Catalunya. Anava acompanyat d'un petit prospecte anomenat *a la sembra camperol*, on apareixen consells per l'inici de la campanya de la sembra.

Amb la mateixa voluntat d'informació ciutadana es van fer més cartells com és el cas del cartell *defenseu-vos dels atacs aeris* fet per Martí Bas, on a la part baixa del cartell podem observar la següent recomanació:

“Els efectes del bombardeig aeri són molt més temuts que reals. L'explosió que el gràfic indica, demostra d'una manera clara que si s'està estirat a terra el perill no existeix.

¡No corregueu! ¡Quiets! ¡Estireu-vos a terra! El qui corre posa en greu perill la seva vida i assenyal a l'enemic la posició de les nostres forces.”

Moltes d'aquestes recomanacions per facilitar la vida de la població es troben recollides en el llibre: *ciudadà, què has de fer davant la guerra aèria?*

Imatge 33

Podem veure que la voluntat d'aquesta tipologia era molt semblant a la temàtica de les auques de l'època, ja que com s'ha explicat anteriorment, moltes anaven destinades a donar informacions sobre com havia d'actuar la població davant de determinades situacions, com podien ser en cas de bombardeig, per protegir-se dels gasos tòxics o bé consells per una bona higiene infantil.

Imatge 34

A banda d'aquests cartells educatius i informatius, destaquen també uns altres, especialment aquells que van ser fets en motiu de la diada nacional del 1937, moment en que el comissariat va iniciar un conjunt de cartells que tenien continuïtat d'un any a un altre. Un dels més destacats va ser el que es va fer l'11 de setembre de 1938, titulat: *Catalans! 11 de setembre 1714-1938*, de Martí Bas.

5. BÀNDOL NACIONAL

L'exèrcit i el clergat van uniformar tota la informació i propaganda en el bàndol dels nacionals. En un primer moment disposaven d'una menor infraestructura que en el bàndol republicà en quan a mitjans possibles per la difusió de la propaganda, per això l'església va posar tota la seva organització al servei de la propaganda dels franquistes.

Així com al bàndol republicà els lemes van ser la lluita antifeixista i la lluita per la llibertat, en el cas nacional els temes centrals van ser els de la defensa de la raça i la hispanitat.

La pressió de la contrapropaganda republicana i el fet de que la guerra s'allargués, van forçar a que els nacionals organitzessin el seu propi servei de premsa i propaganda. De manera que el 5 d'Agost de 1936 es va formar el gabinet de premsa de la junta de defensa nacional, dirigit per Juan Pujol. El 24 del mateix mes va canviar la seva denominació per la d'oficina de premsa i propaganda, i les seves funcions van ser assumides l'1 d'Octubre per la comissió de cultura i ensenyança de la junta tècnica de l'estat.

El 14 de Gener de 1937 va néixer la delegació de l'estat per a premsa i propaganda, dependent de la secretaria general de l'estat. La delegació nacional de premsa i propaganda va passar a dependre del ministeri de l'interior al febrer de 1938 fragmentant-se en una delegació nacional de premsa i una altra de propaganda.

A l'abril de 1937 es va crear també la delegació de premsa i propaganda de FET y de las JONS, que sorgia arran de la unió de la delegació de premsa de la junta nacional Carlista de guerra i de la jefatura nacional de premsa i propaganda de FE y de las JONS.

La Falange va disposar d'una delegació nacional del servei exterior, que va tenir una gran activitat propagandística en contacte amb grups de Falange a l'exterior. Gràcies al seu departament d'intercanvi i propaganda exterior va difondre publicacions en diferents idiomes. Una de les obres més importants va ser la Ley de Prensa del 22 d'abril de 1938, feta per part de Ramón Serrano Suñer. Aquesta llei tenia per objectiu suprimir la premsa republicana, convertint la premsa en una institució al servei de l'estat, transmissor de valors oficials i instrument d'adoctrinament polític.

Tot un seguit d'intel·lectuals es van mostrar favorables a la causa franquista i van col·laborar de forma activa a difondre l'activitat propagandística.

Amb caràcter assistencial però també propagandístic, va néixer a Valladolid, l'auxili d'hivern,(posteriorment convertit en l'auxili social); va destacar per tenir un paper important en la formació i educació dels nens. També feia tasques de propaganda la secció femenina de la Falange. La delegació nacional d'assistència a fronts i hospitals va crear a la rereguarda "los hogares de reposo del soldado" i "los hogares del herido", a través dels quals es van organitzar cursets d'orientació cultural i propagandística.

Per últim cal mencionar també el “servicio de lectura para el soldado”, que distribuïa llibres i altres publicacions entre les tropes, evidentment sempre sota la supervisió de l'església i de la Falange.

5.1. Tipus de propaganda al bàndol nacional

5.1.1. Propaganda escrita

Al igual que al bàndol republicà la propaganda escrita va ser múltiple i variada, tot i que no tant com podria esperar-se. Els tipus de propaganda escrita que més van destacar i van jugar un paper important són els següents:

Diaris: Alguns dels diaris més destacats van ser *Arriba*, *La Voz de España*, *ABC en Sevilla*, *Heraldo de Aragón*, *La Gaceta del Norte*, *El Norte de Castilla* i *Diario de Burgos*.

Revistes: Algunes de les revistes més destacades del bàndol nacional van ser: *Vértice*, *jerarquía* (també coneguda com a la revista negra de la falange), *la ametralladora*, *semanario gráfico de reportajes* (falange española), *el gráfico*, *Y*, *yugo*.

Vértice, es va començar a publicar a l'abril de 1937 i es va mantenir fins a principis del 1946, publicant al llarg de tots aquests anys 83 números.

Era una revista cara, enfocada a un lector de classe mitjana, amb articles de temàtica variada. El director artístic de la revista, Antonio Lara, es va basar en els models de propaganda alemanya i italiana, però també va utilitzar importants artistes espanyols que van contribuir a les portades amb les seves il·lustracions.

La ametralladora, es va publicar del 1937 al 1939. Al gener de 1937 es va començar a publicar sota el nom de *trinchera* i després va canviar el nom per l'ametralladora (a l'època franquista va tornar a canviar el nom per dir-se *la codorniz*).

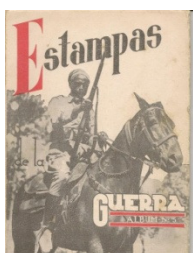
Va ser una revista humorística destinada especialment als soldats del front per la qual cosa es distribuïa de forma gratuïta.

Y, es va publicar des de 1938 fins a 1945. Va ser feta per la secció femenina de FET y de las JONS, així doncs representava oficialment a la secció femenina.

A banda d'articles sobre la casa, la moda i notícies d'actualitat la revista va definir el rol de la dona com a part integral de l'ideologia de la família i de l'estat sota el règim de Franco.

Yugo: Va ser una revista publicada per la falange a les Filipines per recolzar a Franco. El propi títol de la revista connectava clarament amb un dels símbols centrals de la falange, tals com el jou i les fletxes dels reis catòlics. Va ser una revista de publicació quinzenal i que es va publicar del 1938 al 1941.

Quaderns i documents fotogràfics: Van destacar sobretot estampas de la guerra i fotos.

Imatge 35

Estampas de la guerra: Es va caracteritzar perquè va ser publicada com una sèrie de quaderns commemoratius, cada un dedicat a una batalla diferent.

Es servia de les fotografies per tal de reconstruir la història de la guerra civil i així mostrar-ho als lectors de la revista. Era molt semblant a visions de guerra i rereguarda. Es dividia en tres parts , la primera efemèrides de gloria, escrit com un diari per descriure les activitats relacionades amb el camp de batalla, seguit d'un pròleg firmat per Federico Urrutia i finalment les estampes, que eren les fotografies. Es va publicar del 1936 al 1939.

Fotos: Va ser un setmanari gràfic de reportatges. Publicat del 1937 al 1963 a Sant Sebastián. Formava part d'un extens pla editorial de la jefatura nacional de premsa y propaganda, controlada per la Falange i inspirada en el ministeri de propaganda alemany.

A banda d'això també van fer ús dels poemes(utilitzats per denunciar la situació que vivien en aquell moment), exposicions i campanyes.

5.1.2.Propaganda parlada

Al igual que al bàndol nacional des de l'inici del conflicte la ràdio va tenir un paper destacat, ja que quan es va produir l'aixecament militar des de Radio Las Palmas, Radio Club Tenerife, Radio Tetuán o Radio Ceuta els sollevats van proclamar l'estat de guerra, ràpidament també es va incorporar Unión Radio Sevilla.

El 18 de juliol Franco va intervenir personalment els micròfons de l'emissora de la guàrdia civil de Tetuán. També es van incorporar radio Pamplona, radio Valladolid, radio Castilla, unión radio san Sebastian i radio Oviedo.

De seguida els militars es van adonar de l'importància que tenia la radio com a mitjà de propaganda i de difusió de tot allò que estava passant.

Dins de la delegació de premsa i propaganda formada el gener de 1937, l'oficina de radio va quedar a mans d'Emilio Díaz Ferrer. El gener de 1937 es va crear radio nacional d'Espanya, emissora creada amb l'ajuda dels italians i dels alemanys, de manera que els patrons i bases utilitzats per crear-la tenien l'origen en les ràdios d'aquests països.

L'episodi més interessant i destacat de propaganda radiofònica el va protagonitzar Queipo de Llano, a unión radio sevilla. Va fer tot un seguit d'emissions radiofòniques que van anar des del 18 de juliol de 1936 a l'1 de febrer de 1938,realitzant així més de 500 emissions.

Aquestes emissions consistien en fer tot un seguit de narracions en les què parlava utilitzant un llenguatge popular amb insults, fent acudits vulgars etc, però tot això servint-se d'una força plàstica i senzillesa de llenguatge que van fer que es convertís en un mestre de la propaganda de guerra. Les seves emissions nocturnes encoratjaven al seu exèrcit i provocaven al republicà.

5.1.3 Propaganda gràfica

Aquest tipus de propaganda es va centrar sobretot en el cinema i la fotografia.

Cinema: Així com per els republicans des d'un bon principi el cinema va ser molt important i hi van dedicar molt d'esforç, els nacionals estaven més interessats en guanyar ràpidament i això va fer que en certa manera (en els primers moments) deixessin de banda l'interès pel cinema.

	Republicanas	Nacionales
1936	66	11
1937	210	25
1938	80	22
1939	<u>4</u>	<u>35</u>
Total	360	93

Imatge 36

Malgrat tot, també van saber veure que era una bona arma propagandística. Tot i que veien el potencial que representava no tenien al seu abast tots els mitjans necessaris per tirar el projecte endavant, per la qual cosa, novament van haver de buscar ajuda en els seus aliats, especialment amb Alemanya. Van firmar un acord de col·laboració, mitjançant el qual Espanya obtenia mitjans i assessorament dels alemanys i a canvi Espanya projectava pel·lícules alemanyes.

El cinema franquista va passar per 3 etapes que van coincidir amb la seva evolució política i ideològica. La primera va anar des de l'alçament el 18 de juliol de 1936, fins al nomenament de Franco com a cap d'estat a l'octubre de 1936. La segona va ser des del nomenament fins que es va posar en marxa el primer govern franquista, el febrer de 1938 i la tercera i última etapa va durar fins a la fi de la guerra el dia 1 d'abril de 1939.

En un principi els documentals van ser fets per part de corresponsals estrangers, però la situació va canviar l'any 1938 quan es va crear un departament nacional de cinematografia dins la direcció general de propaganda que va aportar més centralisme i unitarisme al cinema franquista.

La creació de pel·lícules de propaganda va correspondre a iniciatives de grups polítics, com per exemple a la Falange. Van comptar amb tres productores CIFESA, CEA i Patria Films, aquesta última va ser de menor qualitat, en canvi CIFESA va ser la que va tenir un paper més destacat en la producció de pel·lícules i documentals de guerra.

L'objectiu que es proposaven amb el cinema era presentar les accions de l'exèrcit com a necessàries per tal d'alliberar a Espanya del que ells van anomenar *l'amenaça roja*. Les produccions giraven al voltant dels èxits militars de Franco i de les seves tropes, a més les consignes polítiques van ser un element constant a les seves pel·lícules. També es va caracteritzar per una única pauta ideològica i l'ús d'un vocabulari molt agressiu.

Alguns títols de les seves produccions són: *¡Madrid! Cerco y bombardeamiento* (1936), *Julio 1936* (1936), *Todo el poder para el Gobierno* (1937), *Así venceremos* (1937), *18 de julio* (1937), *Alma y nervio de España* (1937), *Los conquistadores del Norte. Homenaje a las Brigadas de Navarra* (1937), *La guerra por la paz* (1937), *España Heroica* (1938), *¡Arriba España!* (1938) y *¡Presente!* (1939), entre d'altres.

Fotografia: Igual que al bàndol republicà aquí la guerra també va suposar forts canvis i conseqüències per molta de la població civil i el que s'intentava reflectir mitjançant les imatges eren els efectes de la guerra. A banda d'això també es pretenia posar de manifest que les situacions que estaven patint en aquell moment eren a causa dels republicans i dels atacs que aquests propiciaven, intentant així que la població veies als republicans com a causants dels problemes i desgràcies que estaven patint.¹⁶

Les fotografies preses mostraven la màxima crueltat de la guerra (morts, ferits etc), i també van ser utilitzades per fer cartells, campanyes, per acompanyar alguns articles de les seves revistes etc.

La principal funció de la fotografia era aquesta, però també servia per prendre fotos a Franco i als principals dirigents del moment, perquè d'aquesta manera els dirigents acostaven a la població la feina que realitzaven i l'interès que demostraven per el poble i per posar fi a la situació que estaven vivint.

5.1.4. Propaganda artística:

Aquesta va estar formada pel teatre i altres espectacles públics com per exemple concerts, els quals van servir com a canals de propaganda nacionalista. Però sobretot va destacar el teatre. Per exemple Luis Escobar (marques de les Marismas) va crear la companyia de Teatre Nacional de FET y de las JONS, i especialment s'encarregava de representar obres clàssiques.

Al llarg de tot el conflicte no van demostrar tant d'interès en la cultura com s'havia vist per part del bàndol republicà, ja que tots els seus esforços principalment els centraven en el camp de batalla. Això ha fet que no disposem de tantes obres i aspectes destinats a l'entreteniment de la població.

5.1.5. Propaganda esportiva

El futbol igual que al bàndol republicà va tenir una vida força escassa, mentre que els espectacles taurins es van continuar celebrant i tenint tan de públic com sempre, com si res no passés. Els toros van continuar sent un aspecte important pel que fa a la propaganda, ja que per promocionar-se moltes ocasions es servien de cartells, per tal d'atraure una major afluència de públic.

---

¹⁶ Veure annex 8.8.

5.1.6. Cartellisme

Els cartells en aquest bàndol també van tenir un paper destacat al llarg de la guerra civil, tot i que no se'n troben tants com a l'altra bàndol. Malgrat que no són tant nombrosos, al igual que els altres, es van caracteritzar per ser directes i amb un missatge clar i concís.

El que s'observa en aquests cartells és que més aviat tenien un caràcter retòric i retrògrad, que s'allunyaven de la cultura popular i de qualsevol tipus d'idea progressista o innovadora. Així doncs podem dir que un bàndol es va caracteritzar per

Imatge 37

presentar i transmetre un missatge renovador i entusiasta mentre que l'altre es va basar en un discurs centrat en el cabdillisme polític, utilitzant eslògans molt primaris, presentant una estètica desfasada que es va allunyar de l'art modern i que es va anar aproximant a la tradició fent servir com a fons d'inspiració els models de l'Espanya imperial, l'Itàlia feixista i l'Alemanya nazi. Les diferències eren evidents anant més enllà d'una mera qüestió de forma, ja que les diferències eren de fons i d'ideologia.

En aquest cas també va haver-hi uns temes recurrents, com la defensa de l'unitat d'Espanya, el fet que la guerra és un element molt important, fins al punt de comparar-ho amb una creuada, les crides al front, enaltiment d'un líder, (en aquest cas Franco), el paper de les dones, entre d'altres.

Imatge 38

Imatge 40

Aprofitaven els cartells per mostrar i utilitzar dos símbols que s'identificaven amb els nacionals. Aquests dos símbols són el jou i les fletxes, a més aprofitaven per jugar amb els colors. Amb el negre pretenien representar la pólvora mentre que amb el color vermell volien representar la sang.

Pel que es refereix al paper de les dones és important veure les diferències existents entre ambdós bàndols. Al bàndol republicà la

dona tenia els mateixos drets que els homes i se li respectava la seva llibertat donant-li la oportunitat de triar la feina que ella volgués, mentre que al bàndol nacional es promovia l'idea d'elevat i dignificar a la dona però en realitat això no es complia. Sobretot es va notar en temps de guerra quan es va crear l'auxili social on les dones van ser obligades a prestar serveis a menjadors, cuines militars etc, com si fossin criades.

Imatge 39

5.1.7. Propaganda exterior

Així com el bàndol republicà (especialment des del comissariat de propaganda), va mostrar un especial interès en la propaganda exterior i van destinar múltiples mitjans per el desenvolupament d'aquesta, a la zona nacional no van disposar de tants mitjans i alhora van demostrar que no tenien tant d'interès per la propaganda exterior, però tot i així van destinar-ne alguns medis.

Per dur a terme aquesta tasca es van produir tot un seguit de canvis, en primer lloc alguns diplomàtics van decidir abandonar les ambaixades del govern legítim per convertir-se en representants del nou estat. També es van dedicar a aquesta tasca els corresponents dels diaris de caire més conservador. Per poder tirar endavant aquesta feina, es van recolzar en els partits de dretes de diferents països, en l'església i en algunes ocasions en els serveis diplomàtics dels països que els recolzaven obertament com van ser Alemanya i Itàlia.

Fora del país (igual que en el cas republicà) també es van crear associacions i organitzacions que els recolzaven i col·laboraven a difondre la propaganda i la causa feixista espanyola. Alguns exemples són *les amis de l'Espagne Nouvelle* (a França) o bé *The Spanish Nationalist Relief* (a Gran Bretanya), entre d'altres.

La propaganda exterior també va tenir un fort ressò a l'Amèrica Hispànica, arribant fins i tot a crear-se una falange exterior present en tots aquests territoris, on els temes més recurrents també van ser la raça i la hispanitat. Totes les publicacions fetes en aquests territoris van dependre de la Falange exterior.

A més van destacar l'organització de gires de representants espanyols fidels al govern feixista per tota la zona americana com per exemple Federico García Sanchiz, Eugenio Montes o José María Pemán, entre d'altres.

6.CONCLUSIONS

Un cop fet el treball considero que he complert tots els objectius que em vaig proposar en un principi, ja que he pogut veure clarament que existeix un relació entre guerra i propaganda, he analitzat tots els camps i mitjans utilitzats per al bon desenvolupament d'aquesta i per últim he pogut contestar a la pregunta que em vaig plantejar. Però anem per parts.

Entre guerra i propaganda existeix una relació, ja que quan es produeix un conflicte la propaganda és molt útil per difondre unes idees o consignes determinades, per tant és molt important per intentar guanyar el conflicte. Però la propaganda és un mecanisme complex que necessita de molts mitjans per ser efectiu i d'aquesta manera poder arribar a tot arreu i a tothom. Aquests mitjans els hem analitzat en ambdós bàndols i en els dos es va produir un gran desplegament, però per part dels republicans, (especialment des del comissariat de propaganda de la generalitat de Catalunya), considero que aquest va ser més nombrós i efectiu.

Tenint en compte aquestes consideracions que acabo de citar sobre que el desplegament va ser més ampli en el cas dels republicans, podem passar a respondre la pregunta que em vaig proposar en un bon principi. La pregunta era: *el bàndol nacional va guanyar la guerra. Però va vèncer també en la guerra mediàtica?*. Durant la realització del treball, en les fonts consultades he trobat opinions en relació a aquest aspecte, i n'hi ha per tots els gustos, ja que hi ha gent que considera que els nacionals van guanyar en el camp de batalla i també en l'aspecte propagandístic, mentre que d'altres són partidaris de defensar que no, que qui va guanyar aquesta guerra mediàtica van ser els republicans.

Jo des del meu punt de vista considero que el republicans van ser els que es van alçar amb la victòria en aquest àmbit i més concretament Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. Van saber demostrar que no només era important la guerra sinó també la cultura i la formació de les persones, així doncs van organitzar activitats pels analfabets, produccions de llibres, van saber donar consells a la població sobre com havien d'actuar enfront de determinades circumstàncies com podien ser els atacs aeris, com cuidar dels nens per tenir una bona higiene etc. Però no només els consells anaven destinats a formar culturalment a la població civil sinó que també anaven destinats als soldats i a tots aquells que es trobaven lliurant la lluita armada.

A més també, es van saber donar a conèixer a través de l'estil més purament comercial, especialment a través de la figura del més petit de tots que va començar essent una figureta però va acabar essent més que una simple estatueta. Va tenir un gran paper de marxandatge, ja que va arribar a tenir un llibre traduït al francès i a l'anglès, una cançó, un disc i fins i tot un projecte de pel·lícula de dibuixos animats.

No només van promocionar l'estàtua i emblema del més petit de tots sinó que també van promocionar totes les seves activitats i seccions donant així un exemple d'unitat i de saber anar en la mateixa direcció. A més de donar un exemple d'unitat també van ser tot un exemple de solidaritat, amb els que estaven al front però sobretot amb els altres territoris, especialment amb Madrid. En definitiva podem dir que la clau de l'èxit del comissariat va ser el caràcter comercial en una institució governamental i la creativitat de totes les seves vies de persuasió i part de l'èxit també va recaure en la figura de Miravittles, ja que va demostrar una gran capacitat d'organització i també participava molt en tot el que es feia ajudant d'aquesta manera a mantenir la moral de la població.

Mentre que els republicans van demostrar un gran interès per la propaganda i per la cultura de la gent, els nacionals es van caracteritzar per tenir un sol objectiu: guanyar la guerra. En un primer moment el principal i únic objectiu que tenien era aquest descuidant d'aquesta manera la vessant propagandística i cultural que tan important va ser en els republicans.

Van començar a reaccionar quan van notar la pressió exercida pels republicans i quan van veure que el conflicte s'allargava. Malgrat que es van adonar que els hi podia arribar a ser útil no van disposar de tants de mitjans ni entusiasme per desenvolupar la propaganda. Com a conseqüència de tot això podem dir que la propaganda produïda per aquests és menor, tal i com hem anat veient en el desenvolupament del treball va haver-hi un menor nombre de cartells, menys produccions de pel·lícules documentals i de ficció, menor influència fora d'Espanya etc.

Considero que els nacionals, tot i comptant de manera constant amb l'ajuda d'Itàlia i Alemanya, van fracassar en el camp propagandístic perquè no van saber enfocar bé cap a on s'havia de dirigir aquesta. Es van centrar més en fer una propaganda que demostrés l'importància de la guerra, arribant fins i tot a comparar-la amb una creuada i en canvi van deixar de banda altres aspectes que també tenien gran interès i que els hi podrien haver estat de gran utilitat.

Independentment de qui guanyés el que hem anomenat la guerra mediàtica, està clar que el centre del nostre estudi, el comissariat de propaganda de la generalitat de Catalunya, va ser un element fonamental a l'època, ja no només pel que va arribar a significar per la guerra sinó perquè es va convertir en un model a seguir per altres països.

Va representar una gran forma d'actuar i de fer les coses, demostrant que en poc temps van ser capaços d'organitzar-se molt bé a través de molta gent. A més van demostrar que al seu abast tenien una gran quantitat de materials i mitjans que van saber utilitzar de manera extraordinària per tal d'assolir els seus objectius aprofitant-los de manera immillorable.

7.BIBLIOGRAFIA

- Aisa, Ferran.(2010).*Poetes en temps de revolta.Barcelona 1936-1939*. Palma(Mallorca). Ed.l'Arjau21.
- Arxiu Nacional de Catalunya.(2007) *Cartells de la guerra civil a Catalunya*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- Comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya.(1937) *Le sauvetage de patrimoine historique et artistique de la catalogne*.
- Crusells,Magí.(2000). *La guerra civil espanyola: cine y propaganda*. Barcelona. Ed.Ariel.
- Curros, Óscar.,Leite, Nuno. *La propaganda de Guerra, Orígenes y evolución*. Recuperat 5 de novembre de 2013, des de <http://www.ati.es/spip.php?article161>
- España eterna.(2012). *Los carteles de la guerra civil española:el bando nacional*. Recuperat 5 Maig de 2014 des de <http://espanaeterna.blogspot.com.es/2011/04/los-carteles-de-la-guerra-civil.html>
- El historiador. (2013)*Mapas explicativos de la guerra civil*. Recuperat 5 de novembre de 2013 des de <http://www.elhistoriador.es/guerracivilmapas.htm>
- Iglesias, Gema. *La propaganda política durante la guerra civil española. La España republicana*. Recuperat 13 de novembre de 2013 des de <http://pendientedemigracion.ucm.es/BUCM/tesis/19911996/H/0/AH0016601.pdf>
- Laboratorio de creaciones intermedia(2001), *“Altavoz del frente”, agitación cultural i propaganda de la vanguardia, guardia y retafuadía en la 2a república i guerra civil española(1931-1939*. Recuperat 12 de gener de 2014 des de http://www.upv.es/intermedia/pages/laboratori/publicacions_produccions/2001_altaveu_del_front/produccions_republica_e.htm
- Memòria esquerre.cat. La hiperenciclopèdia d'esquerra republicana de Catalunya. Fundació Josep Irla. (2013). Recuperat 21 de març, des de http://www.memoriaesquerra.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=108
- Merli, Joan.(1937)*33 pintres catalans*. Barcelona. Editat pel comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya.
- Miravittles, Jaume.(1998) *Catalans a Madrid. Impressions de viatge*.Ed. Parsifal. Barcelona.
- Miravittles, Jaume(2009). *D'Europa a Amèrica. Dietari d'exili(1941-1945)*. Barcelona. Ed. Proa
- Moliner, Maria. *La guerra Civil Española*. Recuperat abril 2014 des de <http://centros1.pntic.mec.es/ies.maria.moliner3/guerra/nacional.htm>

- Moreno, Antonio César.(2011).*El ocaso de la verdad: Propaganda y prensa exterior en la España franquista.1936-1945*. Gijón(Asturias). Ed. Trea.
- Moreno, Antonio César.(2008) *Los servicios de prensa extranjera en el primer Franquismo(1936-1945)*. Recuperat 19 d'abril de 2014, des de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=24073>
- Museu d'història de Catalunya(2006). *República, cartells i cartellistes(1931-1939)*. Barcelona. Viena edicions.
- Museu Nacional, Centro de Arte Reina Sofía. Ministerio de Cultura. *Revistas y guerra 1936-1939: La guerra civil Española y la cultura impresa*. Recuperat 7 de maig de 2014 des de <http://www.magazinesandwar.com/sp.html>
- Núñez Seixas, Xosé.(2006) *Fuera el invasor. Nacionalismos y movilización bélica durante la guerra civil española(1936-1939)*.Madrid, Ediciones de Historia.
- Oliva, Lúcia.(2008) *Mitjans de comunicació i memòria històrica. El comissariat de Propaganda a través de la memòria dels que ho van viure*. Recuperat 30 de gener de 2014 des de <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000079%5C00000048.pdf>
- Roca, Francesc(2011). El comissariat, la gran empresa pública de publicitat. El punt avui. Recuperat 30 de gener de 2014 des de <http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/4-economia/18-economia/378594-el-comissariat-la-gran-empresa-publica-de-publicitat.html?tmpl=component&print=1&page>
- Parlament de Catalunya.(2006) *Cartells de la col·lecció Fornas. Producció gràfica de la segona república i la guerra civil*. Barcelona.
- Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)*. Barcelona. Ed. Viena.
- Peytibi,Xavier.(2012). *La historia de la propaganda*. Recuperat 10 de novembre de 2013 des de <http://www.xavierpeytibi.com/2012/12/31/la-propaganda-de-guerra/>
- Pizarroso Quintero, Alejandro.(1990). Historia de la propaganda: notas para un estudio de la propaganda política y de "guerra". Madrid. Ed.Eudema Universidad.
- Pizarroso, Alejandro.(2005) *La guerra civil española, un hito en la historia de la propaganda*. Recuperat 13 de novembre de 2013,des de <http://argonauta.revues.org/1195#tocto2n1>
- Planellas, Mark.(2008). *El somriure de Catalunya. Un retrat biogràfic de Jaume Miravittles*. Barcelona. Ed. Dux.
- Pratkanis, Anthony., Aronson, Elliot.(1994). *La Era de la propaganda: uso y abuso de la persuasión*. Barcelona. Ed. Paidós.

- Puig, Pere.(2007) La revolució del bon gust. La guerra que es va guanyar. *Presència*. Número 1826. Pàgines 2-11.Recuperat 30 de gener de 2014, des de http://data.inh.cat/files/files/presencia_230207.pdf
- Pujadas, Xavier. *De atletas y soldados.El deporte y la Guerra Civil Española en la retaguardia republicana (1936-1939)*. Recuperat 10 de febrer de 2014, des de <http://148.202.18.157/sitios/publicacionesite/ppperiod/esthom/esthompdf/esthom23/3.pdf>
- Servei d'arxius.(1986) *Cartells de la república i de la guerra civil*. Col·lecció Arxiu Nacional de Catalunya. Barcelona. Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Serveis de cultura al front(1938). *Fets d'armes de catalans*. Barcelona. Departament de cultura de la Generalitat.
- Serveis de cultura al front.(2004).*Presència de Catalunya. La terra. El paisatge català a través dels seus poetes*. Catalunya. Ed. Facsímil.
- Sevillano, Francisco.(1998) *Propaganda y medios de comunicación en el franquismo*. Publicaciones de la universidad de Alicante.
- Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y creadores.(agost 2011). *Prensa republicana en la guerra civil Española*. Recuperat 13 de novembre, des de <http://www.sbhac.net/Republica/Prensa/Prensa.htm>
- Solé, Josep.,Villaroya, Joan.(2006). *Guerra i propaganda: fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya(1936-1939)*. Barcelona. Ed. Viena
- <http://www.todocoleccion.net/>
- Tranche, Rafael.,Sánchez Biosca, Vicente.(2011) *El pasado es el destino: propaganda y cine del bando nacional en la guerra civil*. Fuenlabrada(Madrid). Ediciones Cátedra.
- Universitat de Barcelona. *Cartells del Pavelló de la República*. Recuperada a l'abril de 2014 des de <http://mdc.cbuc.cat/cdm/landingpage/collection/pavellorepu>
- Vázquez, Borja. *Periódicos durante la guerra civil y el franquismo*. Recuperat 5 de maig de 2014, des de <http://teoe-g33.wikispaces.com/file/view/TRABAJO%20PERIODICOS%20TECNICAS%20pdf.pdf/110300007/TRABAJO%20PERIODICOS%20TECNICAS%20pdf.pdf>
- Recuperada el Febrer de 2014 <http://voltarivoltar.com/>
- Recuperada a l'abril de 2014http://fr.wikipedia.org/wiki/Oncle_Sam

8.ANNEXOS

8.1.Elshomes i les dones del comissariat de propaganda

ELS HOMES I LES DONES DEL COMISSARIAT DE PROPAGANDA	Delegat de l'Agrupació d'Escriptors Catalans al Comissariat (fins al febrer del 1937) Ramon Xuriguera	Secció La Dona a la Reraguarda <i>Seu: Diagonal 389, baixos</i> Carme Ballester de Companys, <i>presidenta d'honor</i> Maria Baldó de Torres, <i>secretària general</i>
Comissari Jaume Miravittles i Navarra	Representants del Comissariat al Comitè Permanent Pro-Desarmament Voluntari (març del 1937) Julià Fresneda, <i>secretari de Propaganda</i> Salvador Grau i Mora, <i>secretari d'Administració</i>	Secció Catalans Absents de la Pàtria Josep Riera i Puntí
Secretaria Política Josep Sans i Arrufat		Cap del Departament artístic Francesc Fàbregas
Cap de Serveis i Direcció Tècnica Victor Artís		Responsable de Producció gràfica (1938) Carles Fontserè
Secretari general Francesc Requena i Mas	Representant del Comissariat a la Setmana de l'Infant del 1938 Eugeni Bonet	Cartellistes i dibuixants col·laboradors del Departament artístic Lola Anglada Martí Bas i Blasi Francesc Cabré Antoni Clavé Ricard Fàbregas Josep Fàbregas i Bausili Carles Fontserè Evarist Mora Miquel Paredes
Secretària del comissari Minda Valls Sabater	Administració i Habilitació Gaspar Alcoverro	Col·laboradors del Departament fotogràfic Miquel Agulló Padrós Robert Capa Gabriel Casas Agustí Centelles Mauricio Fresco Margaret Michaelis Hans Namuth Georg Reisner Josep Sala Tarragó David Seymour Gerda Taro Adolf Zerkowitz
Comitè assessor en afers polítics Josep M. Batista i Roca Miquel Coll i Alentorn Josep M. Miracle Marià Rubió i Tudurí Nicolau M. Rubió i Tudurí Ferran M. Ruiz-Hebrard Josep M. de Sucre	Cap de la Secció d'Edicions Pere Català Pic	
	Direcció editorial de la Secció d'Edicions Josep Roure Torent	
	Personal de la Secció d'Edicions Francesc Català-Roca Monturiol, <i>secretari de Català Pic</i>	
Delegats sindicals de la CNT Eusebi Carbó i Carbó Josep Maria Murià i Romaní	Cap de la Secció del Butlletí Ernest Saludes i Rubies	
Delegat sindical de la UGT-PSUC Emili Granier-Barrera	Personal de la Secció del Butlletí Susina Amat	
Delegats sindicals del POUM (fins al maig del 1937) Mary Low Paradell Max Petel	Butlletins de temàtica religiosa Joan Vilar i Costa	
	Cap de la Secció de Festivals [Guillermo?] García	
Delegat del Comissariat al Ministeri de Propaganda Miquel Mora	Personal de la Secció de Festivals Josep Oliver Calle Manuel Peyró Llorens Maria Quintana	Cos de redactors, correctors i traductors Enric d'Aoust, <i>francès</i> Louis Gras, <i>francès</i> Carme Montoriol i Puig, <i>català i anglès</i>
Delegat del Ministeri de Propaganda al Comissariat Joaquín Astor	Personal de la Secció d'Exposicions Josep Serra Abella	

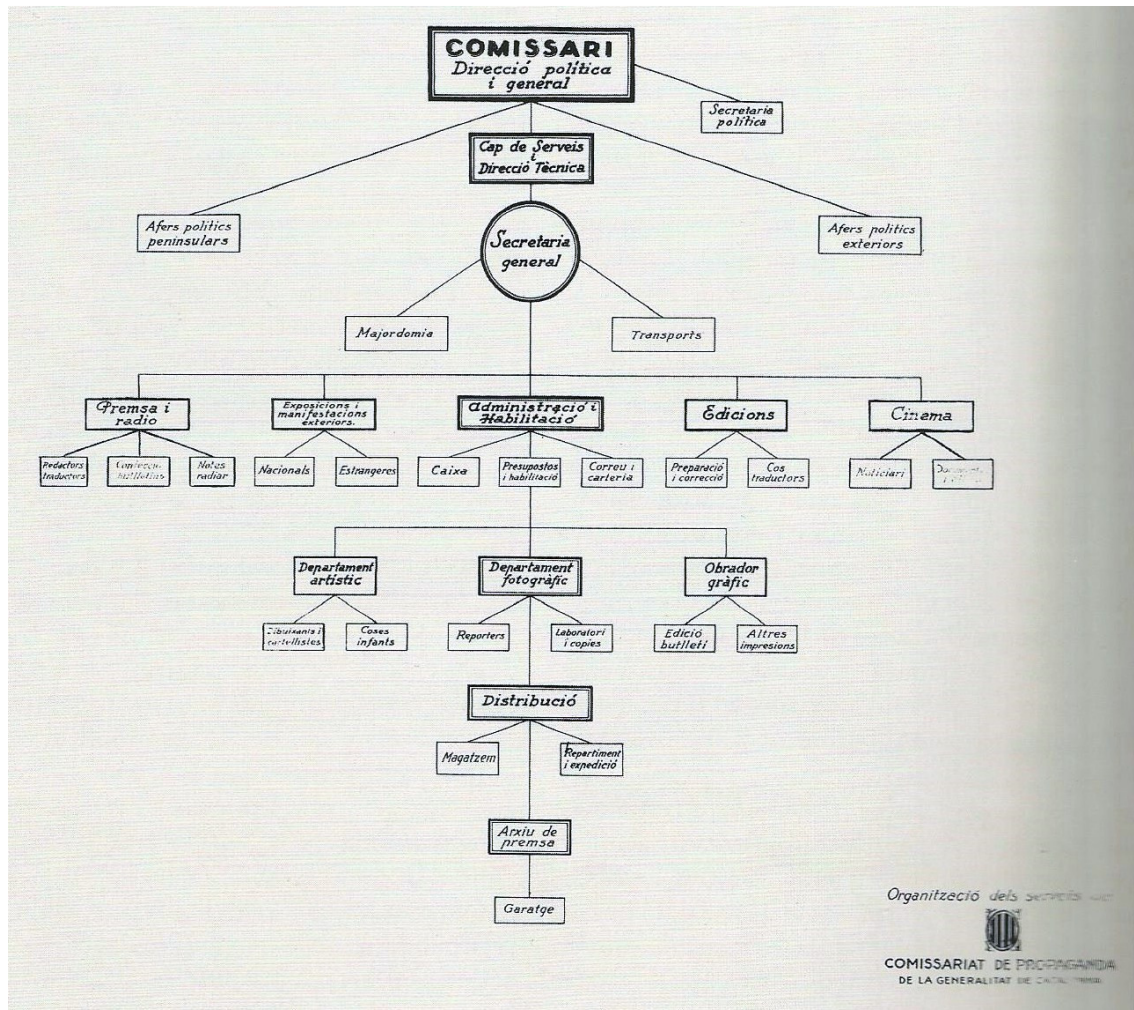
Treball de fi de Grau: El paper de la propaganda durant la Guerra Civil Espanyola.

Alfons Nadal, <i>castellà i anglès</i> Mercè Rodoreda, <i>català</i>	Josep Pallarès Roca Pere Pi-Sunyer Bayo Mercè Saltó	<i>Segona seu:</i> 7-9 Boulevard Haussman, París (a partir d'abril del 1938) Emili Carbonell Àngel Morera Marçal Pascuchi Antoni Pla Joan Baptista Roca i Cavall Nicolau M. Rubió i Tudurí Joan Tomàs Josep Torelló Joaquim Ventalló
Cos de redactors de mitjans internacionals Jaume Alsina Franck Jaume Barenys Vergès Cesare Colombo Dagmar Ekspein David Gascoyne Andrés Gentilini Eugenio Hink Stasy Kaetzler Owadja Kupperman Rosaleen Smyth Kay Valdemar Samuelson Rosa Wallfish	Personal al servei d'André Malraux Elvira Farreras i Valentí Zoé Ramírez Marta Santolalla Cobla Barcelona Pere Colls, <i>director («delegat politic»)</i> Secció de Cinematografia Laya Films Joan Castanyer, <i>director</i> Joaquim Saladrich, <i>cap de distribució</i> Jaume Agulló, <i>operador</i> Manuel Berenguer, <i>tècnic</i> Ramon Biadiu, <i>operador</i> M. Cánovas, <i>muntador</i> Coll Antonio Graciani, <i>muntador</i> Antonio Graciani (fill), <i>muntador</i> Roman Jubert, <i>coordinador general del departament de distribució</i> Joan Mariné, <i>operador</i> Josep M. Maristany, <i>operador</i> J. Marsillach, <i>compilador</i> Sebastián Perera, <i>operador</i> René Renault, <i>cap de so</i> Joan Serra, <i>muntador</i>	<i>Sud de França (Seta)</i> Josep L. Roda <i>Regne Unit</i> <i>Primera seu:</i> 3, Victoria Street, Londres (gener del 1937 - juliol del 1937) <i>Segona seu:</i> 17, Fleet Street, Londres (juliol del 1937 - setembre del 1938) <i>Tercera seu:</i> 47, Montpelier Square, Londres (a partir d'octubre del 1938) Donald Darling Josep M. Batista i Roca (a partir del 1938) G. Kavannagh Josep Manyé
Personal de suport administratiu Remei, <i>telefonista</i> Josep Cabré i Anguera, <i>ordenança</i> Francesc Caro i Montoliu, <i>ordenança</i> Ramon Casacuberta i Moles, <i>ordenança</i> Xofers J. Cabau Cases Isidre Colell Víctor Samarini Marcel Venceslao	Delegacions a la resta d'Espanya <i>Madrid: c. Claudio Coello 18</i> Josep M. Batista i Roca (1937) Alexandre Pinyol i Llop Delegacions a l'estranger <i>França</i> <i>Primera seu:</i> 30 rue de Saint-Augustin, París (octubre del 1936 - maig del 1937) Lleó Dalty Nemesi Galve Domènec Pallerola i Munné (<i>Domènec de Bellmunt</i>) Lluís Pou	<i>Escandinàvia</i> <i>Seu: Dalagatan 1, pis A, Estocolm</i> Martí J.P. Casanovas <i>Bèlgica</i> <i>Primera seu:</i> 193 rue de Brabant, Brussel·les (primer semestre del 1937) <i>Segona seu:</i> 63 Boulevard Maurice Lemonnier, Brussel·les (1937 - abril del 1939) Jaume Mir
Oficina de recollida i tramesa de correu (plaça Catalunya) Bernat Olivé i Vilaplana Personal sense ubicar amb exactitud Carles Bonet Boya Miquel Capdevila i Rosinach Josep Cases i Pallarès Josep M. Co de Triola Francesc Costa Espanyol Enric F. Gual Salvador Iserte Ana Maria Manzano Eduard Meléndez i Gardenas Enric Meléndez i Gardenas Jaume Meléndez i Gardenas		

Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)*. Barcelona. Ed. Viena. Pàgines 56-57.

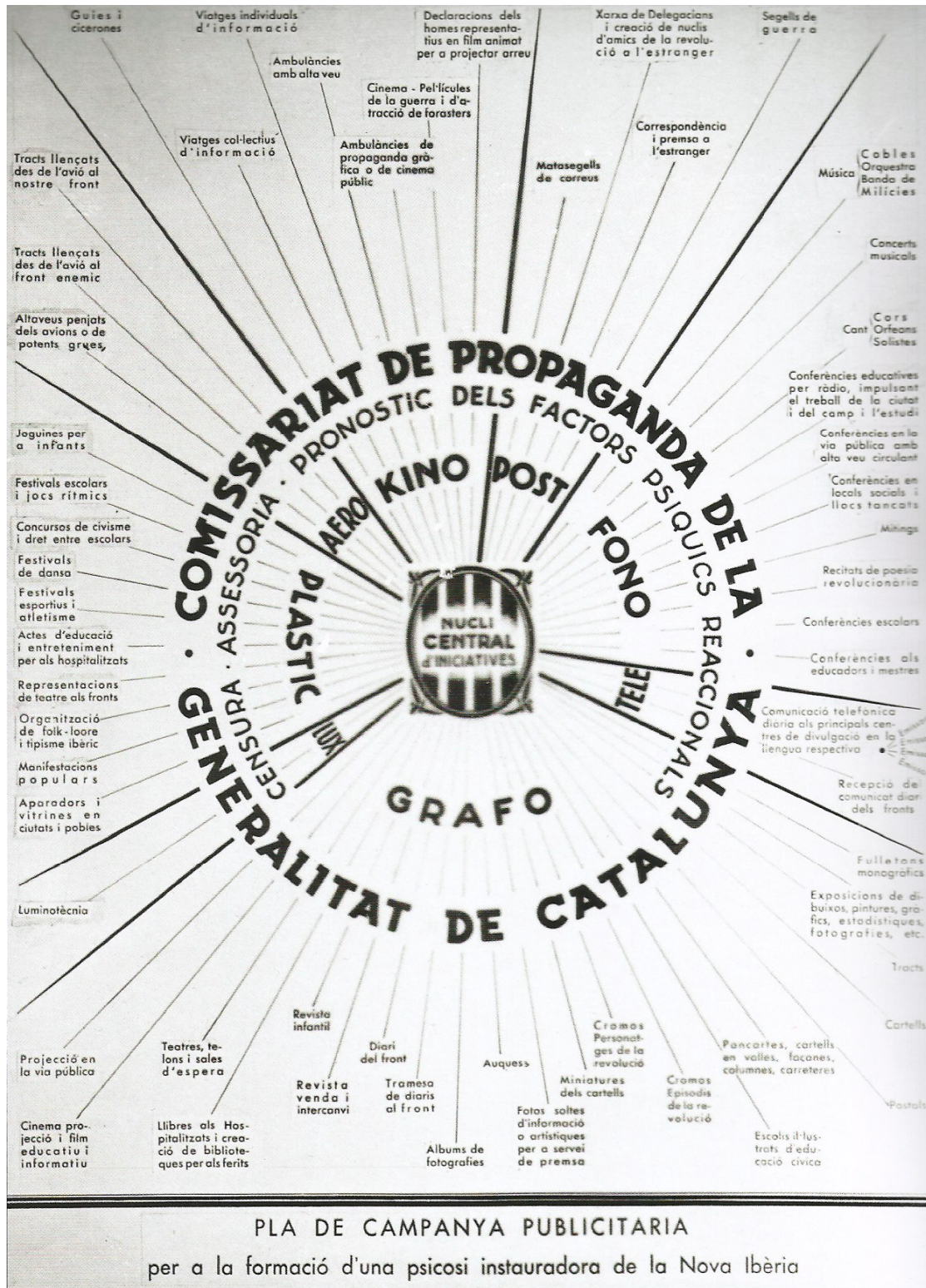
8.2. Organigrama del Comissariat de Propaganda

Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya.* (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena. Pàgina 36.

8.3. Organirama pla de campanya publicitària del comissariat de propaganda

Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya.* (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.

8.4. Auca de Queipo de Llano

Parlament de Catalunya.(2006) *Cartells de la col·lecció Fornas. Producció gràfica de la segona república i la guerra civil.* Barcelona.

8.5.Cançò i lletra de “El més petit de tots”

LA MASCOTA DE LA REVOLUCIÓ

El més petit de tots
POEU: 3 PTES.

El més petit de tots...

Si n'eren tres germans que van a la caserna. Tots tres canten a cor: —Volem guanyar la guerra! Ram, ram, pataplà. Volem guanyar la guerra!	Arriba el capità i diu amb veu severa: «—Aquest no pot venir que encara és massa tendre.» Ram, ram, pataplà. «Que encara és massa tendre.»
El gran porta fusell, l'altre també i trompeta, i el més petit de tots empunya una bandera. Ram, ram, pataplà. Empunya una bandera.	«—Es per aquest infant i tots els de la terra que els homes lluitarem fins a morir o vèncer!» Ram, ram, pataplà. «Fins a morir o vèncer!»
La mare fa el cor fort, i els fills abraça i besa. Quan és al més petit somriu i llagrima. Ram, ram, pataplà. Somriu i llagrima.	La tropa ja se'n va. La mare i l'infant resten. El més petit de tots enlaira la bandera! Ram, ram, pataplà. Enlaira la bandera!!!

Edicions del Comissariat de Propaganda

Núm. 61

Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)*. Barcelona. Ed. Viena. Per escoltar la cançó consultar el següent enllaç:
http://www.barcelonabombardejada.cat/files/mes_petit.mp3?phpMyAdmin=fb99d67e06f99d67c41527c19f1aaf40

8.5.1. Portada del conte “El més petit de tots”

Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)*La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)*. Barcelona. Ed. Viena.

8.6. Poemes "La defensa de Madrid" i "La defensa de Catalunya" de Rafael Alberti

¡Catalanes! ¡Cataluña!
Vuestra hermosa madre tierra,
tan de vuestros corazones
como tan hermana nuestra,
con un costado en el mar
y entre montes la cabeza,
soñando en sus libertades
sus hijos manda a la guerra.

Camino a Zaragoza,
frente a los muros de Huesca,
por los llanos de Toledo
por toda la España entera,
va la sangre catalana
soñando al son de su lengua.

Mas para seguir soñando
al son de lo que tú sueñas,
no te olvides, Cataluña,
que a Madrid, lejos, lo acechan
miradas del enemigo
que darle muerte quisieran.

Muerto Madrid, catalanes,
qué invasión, qué turba negra,
qué prostituida, oscura,
que cruel y extraña leva

de gentes intentarían
forzar tus galardas puertas.
Si ahora Madrid es el centro,
corazón de la pelea,
parados sus firmes pulsos,
tú serías la cabeza,
el cuello más codiciado,
la más codiciada prenda.
Que festín de generales
borrachos, ante una mesa
donde por blancos manteles
se usaran ropas sangrientas.
Nunca bravos catalanes,
jamás vuestra independencia
debe servirse en banquetes
a monstruos de tal ralea.
La libertad catalana
¡sabedlo!, en Madrid se juega:
fábricas, ciudades, campos,
montes, toda la riqueza
de vuestro país y el mar
que lo ilumina y le entrega
barcos que al tocar la costa
se vuelven de plata nueva.
¡Pueblo catalán, vigila!
¡Pueblo catalán, alerta!

Con el corazón de España,
sólo corazón de tierra.
Catalanes yo os saludo:
¡Viva vuestra independencia!

Madrid, corazón de España,
late con pulsos de fiebre.
Si ayer la sangre le hervía,
hoy con más calor le hierve.
Ya nunca podrá dormirse,
porque si Madrid se duerme,
querrá despertarse un día
y el alba no vendrá a verle.
No olvides, Madrid, la guerra;
jamás olvides que enfrente
los ojos del enemigo
te echan miradas de muerte.
Rondan por tu cielo halcones
que precipitarse quieren
sobre tus rojos tejados,
tus calles, tu brava gente.
Madrid: que nunca se diga,
nunca se publique o piense
que en el corazón de España
la sangre se volvió nieve.
Fuentes de valor y hombría
las guardas tú donde siempre.
Atroces ríos de asombro
han de correr de esas fuentes.
Que cada barrio, a su hora,
si esa mal hora viniere
-hora que no vendrá- sea
más que la plaza más fuerte.
Los hombres, como castillos;
igual que almenas, sus frentes,
grandes murallas sus brazos,
puertas que nadie penetre.

Quien al corazón de España
quiera asomarse, que llegue,
¡Pronto! Madrid está lejos.

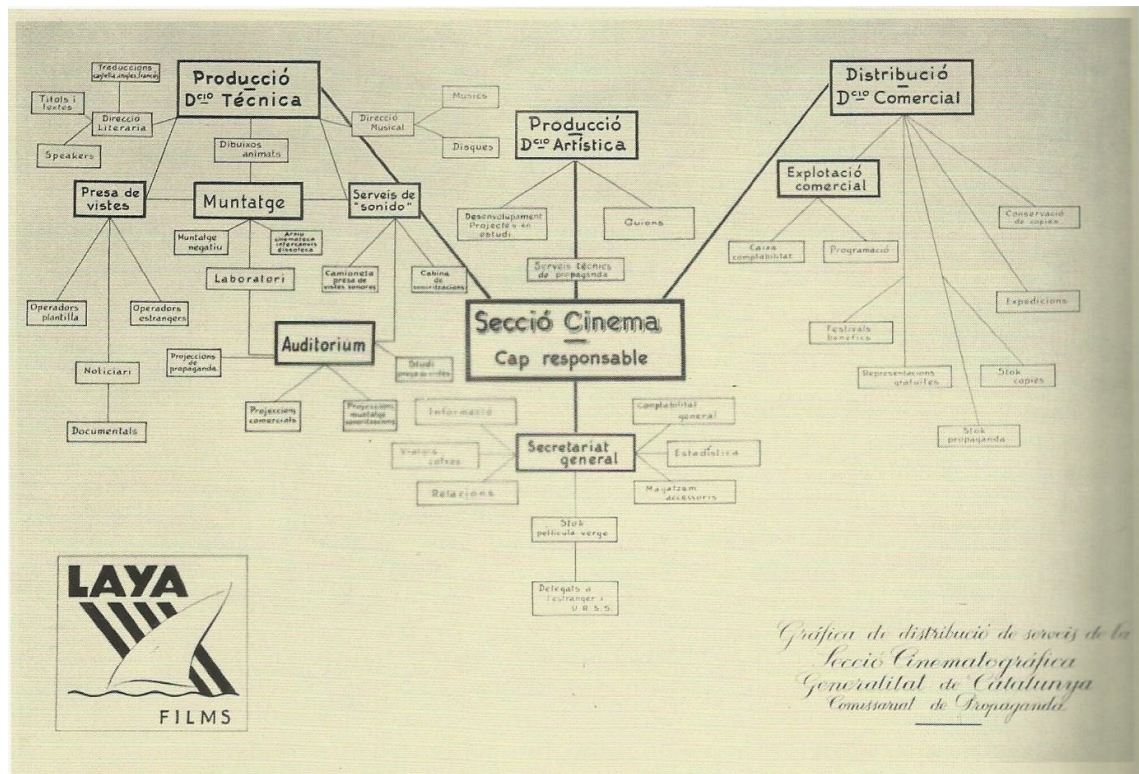
Madrid sabe defenderse
con uñas, con pies, con codos,
con empujones, con dientes,
panza arriba, arisco, recto,
duro, al pie del agua verde
del Tajo, en Navalperal,
en Sigüenza, en donde suenen
balas y balas que busquen
helar su sangre caliente.

Madrid, corazón de España,
que es de tierra, dentro tiene,
si se le escarbara, un gran hoyo,
profundo, grande, imponente,
como un barranco que aguarda...

Sólo en él cabe la muerte.

Aisa, Ferran.(2010).*Poetes en temps de revolta.Barcelona 1936-1939.* Palma(Mallorca).Lleonard Muntaner, ed.
l'Arjau21. Pàgines de la 42 a la 45.

8.7. Organigrama de Laya Films, la productora cinematogràfica del Comissariat

Pascuet, Rafael., Pujol, Enric. (2006) *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya*. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena. Pàgina 114.

8.8.Exemple d'ús de la fotografia per part dels nacionals

Escombros...

Esos que aquí veís no son los escombros cotidianos de las ciudades del mundo, ni los que alguna tendencia literaria del tiempo en declive halló por el placer de la abyección lírica, buscando perspectivas ineluctables, contrastes agrios e hirientes, cantando las cosas y objetos horribles y despaladamentados dispuestos.

Estos escombros son otra cosa. Son los escombros de la guerra. El Arte, en su maroma torturada a ras del suelo y en pleno dominio de lo subterráneo y abisal, jamás pudo alcanzar horizontes más caóticos y disparatados y, sobre todo, con tan melodramática intensidad. La imaginación alcohola y neurasténica, no pudo prever — pese a su sistemática falta de juicio —, perspectivas desoladoras y colabronantes como estas que hallamos al paso de un proyectil del 15.5 o después de los efectos de la dinamita roja.

Aquí la piedra triturada y deshecha por el explosivo, bestia indomita y funesta, que penetra en la gran encharrería urbana y todo lo destruye con la muerte en sus cascos y lloviznas de fuego en sus cráneos. Aquí el hierro hecho virutas y tiras y el plomo fundido en las cañerías y las jaulas aplastadas de los balcones hechos un ovillo y las vigas del martingale, flotando sobre tempestades de astillas y escote.

Aquí la tragedia muda de los restos de la fábrica y la mampostería, en amañado abrazo con lo que fueron las cosas animadas del hogar hecho pelaje. Junto a la teja rota, anima su prisa de níquel renegrido la plancha eléctrica que renova trajes blancos los días de Corpus y de ferias y la onda explosiva abrió holgado nido a un montón de cosas muertas, de recuerdos, de amuletos de pueblo, preciadísimos, que remite allí el viento desencadenado por la voladura: espejo del difunto, «María Josefa a los tres años», una sola cínula de Primera Comunión a medio ensamblar, y las postales chiflonas y borbotones de sirvientas que no olvidaron a sus señores el día de su muerte, escribiéndoles su fidelidad a trompicones.

Aquí la cama rota al borde del abismo, destripado el cadáver del colchón que pendía, como un monstro, de garfios que desgarran, y el escapolario infantil colgando de la luna dorada de la cabecera. Aquí el cromó de N.º 8 a del Perpetuo Socorro hecho cerro y la maleta de noche ahogada en un desague.

Aquí las más sorprendentes naturalezas muertas que plató, con intuición genial la naturaleza y los efectos de un torbellino de locura desatado sobre hogares frágiles y medianos, asustando baterías de cocina modesta, cuartos de estara, alcobas, alzapalcos y valerosos...

Por eso es posible ese cuadro enternecedor en el que, en medio de la devastación, en pleno paisaje de ventanas desgajadas, alambres, goznes, armarios aplastados y bloques de piedra llovidos de las nubes, un gato negro mira impasible sobre las ruinas el proyectil de cañón que descansaba blandamente sobre una almohada y una manta...

No hay invento de los tiempos delirantes de la poesía que haya trazado de un modo más emocionante estos cuadros del horror y del caos, en los que el detalle ingenuo, aparece junto al hallazgo desapeable y en donde, en un claro, piden auxilio la máquina Singer, de pedal y la gran marea de leguminas aterciopeladas.

Las cámaras fotográficas y cinematográficas son capaces hoy de estas excursiones por el mundo degradador del desastre, revelándonos las minucias de la devastación, el alma auténtica de las ruinas... Estos poemas gráficos debidos a los expertos de la imagen, nueva y diáfana, han sido obtenidos en Nules, al tomarse la localidad, y muestran los efectos de las voladuras de minas de los rojes, los cuales se sirven de las refugios de sus ciudades para, a última hora, cargarlos de dinamita y provocar el gran terremoto último...

¡Escombros!

Un retrato de boda en el legamo. Un abuelito junto a un cadáver. La lámpara de primas envuelta aún en su gasa provinciana y azul. El armario de las botellas que se ha quedado vivo. La bañera colgada allá arriba, en la vertical de un tercer piso donde solo puede bañarse el vírgulo... Y, esos seres, que pueblan siempre los lugares tristes y agostados: la vieja, el niño que perdió a sus padres y el gato que se volvió loco, quedándose inmóvil, como una estatua.

Por último, esa piedad artificial que como un sarcasmo, aparece atravesada sobre los montones de escombros. Ortopedia inútil y frustrada Eco de un mundo de seres con miembros de goma, gamba, rancho y cuero, de precaria anatomía. ¿Qué cojo infantil soltó sus correas que le unían a ese armatoste para salir corriendo, sin ella?... ¿Adónde fué, a saltos, que no están sus huellas ni ha dejado rastro de sí...?

Esa, fate, uno de los grandes misterios que palpitan en los escombros.

ANTONIO DE OBREGÓN.

Tranche, Rafael, Sánchez Biosca, Vicente. (2011) *El pasado es el destino: propaganda y cine del bando nacional en la guerra civil*. Fuenlabrada (Madrid). Ediciones Cátedra. Pàgina 153.

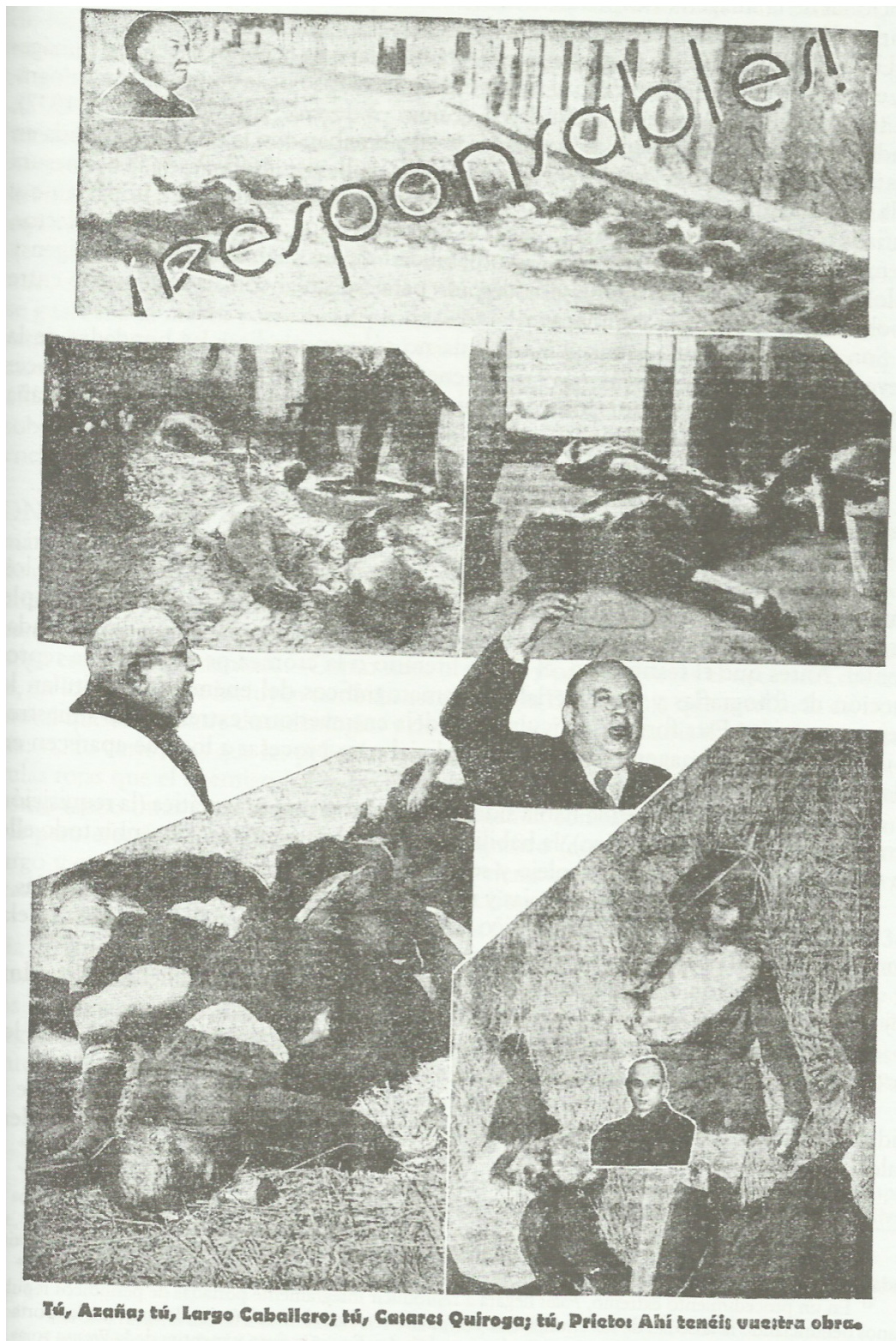
Tranche, Rafael.,Sánchez Biosca, Vicente.(2011) *El pasado es el destino: propaganda y cine del bando nacional en la guerra civil*. Fuenlabrada(Madrid). Ediciones Cátedra. Pàgina 132.

Tranche, Rafael., Sánchez Biosca, Vicente.(2011) *El pasado es el destino: propaganda y cine del bando nacional en la guerra civil*. Fuenlabrada(Madrid). Ediciones Cátedra. Pàgina 175.

Imatge extreta del llibre: Tranche, Rafael., Sánchez Biosca, Vicente. (2011) *El pasado es el destino: propaganda y cine del bando nacional en la guerra civil*. Fuenlabrada (Madrid). Ediciones Cátedra. Pàgina 177.

9.ÍNDIX D'IL·LUSTRACIONS

Imatge 1: El historiador. (2013) <i>Mapas explicativos de la guerra civil</i> . Recuperat 5 de Novembre de 2013 des de http://www.elhistoriador.es/guerracivilmapas.htm	5
Imatge 2 Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y creadores.(agost, 2011). <i>Prensa republicana en la guerra civil Española</i> . Recuperat 13 de novembre de 2013, des de http://www.sbhac.net/Republica/Prensa/Prensa.htm	9
Imatge 3 Recuperat 13 de Novembre de 2013 des de http://www.todocoleccion.net/revista-cronica-guerra-civil-republica-valencia-cataluna-ajut-infantil-29-agosto-1937~x28218176	10
Imatge 4 Laboratorio de craciones intermedia(2001), <i>“Altavoz del frente”, agitación cultural i propaganda de la vanguardia, guardia y retafuardía en la 2a república i guerra civil española(1931-1939)</i> Recuperat 12 de Gener de 2014 des de http://www.upv.es/intermedia/pages/laboratori/publicacions_produccions/2001_alta_vou_del_front/produccions_republica_e.htm	10
Imatge 5 Moliner Maria. La guerra civil Española. Recuperat abril del 2014 des de http://centros1.pntic.mec.es/ies.maria.moliner3/guerra/republica.htm	14
Imatge 6 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006) <i>La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)</i> . Barcelona. Ed. Viena. Pàgina 33	15
Imatge 7 Memòria esquerra.cat. La hiperenciclopèdia d'esquerre republicana de Catalunya. Fundació Josep Irla. Recuperat 21 de març de 2014 des de http://www.memoriaesquerra.cat/plana.php?veure=bio&cmb_alf=108	20
Imatge 8 Universitat de Barcelona. <i>Col·lecció cartells del pavelló de la república</i> . Recuperat a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/458/rec/1	22
Imatge 9 Universitat de Barcelona. <i>Col·lecció cartells del pavelló de la república</i> . Recuperat abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/1222/rec/3	23
Imatge 10 Recuperat el març de 2014 des de http://www.todocoleccion.net/pin-catala-per-catalunya--somaten~x27656857	24
Imatge11 Parlament de Catalunya.(2006) <i>Cartells de la col·lecció Fornas. Producció gràfica de la segona república i la guerra civi. Barcelona</i>	24
Imatge 12 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006) <i>La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939)</i> . Barcelona. Ed. Viena.....	24
Imatge 13 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> . Recuperat l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/399/rec/1	25

Imatge 14 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavellò de la república</i> . Recuperat l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/263/rec/1	25
Imatge 15 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.....	25
Imatge18 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.....	27
Imatge 16 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.....	27
Imatge 17 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.....	27
Imatge 19 Recuperada al febrer de 2014 des de http://voltarivoltar.com/2012/02/22/cinema-esmalt-i-betum-memoria-cinematografica-de-catalunya-filmoteca-de-catalunya/	28
Imatge 20 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena.....	30
Imatge 21 Recuperada a l'abril de 2014 des de http://www.todocoleccion.net/postal-guerra-civil-espanola-festivals-esportius-profit-les-milicies-uhp-sin-circular~x15223968	30
Imatge 22 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavellò de la república</i> . Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/219/rec/1	31
Imatge 24 Universitat de Barcelona. . Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/281/rec/1	32
Imatge 23 Recuperada al març de 2014 des de http://fr.wikipedia.org/wiki/Oncle_Sam	32
Imatge 25 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavellò de la república</i> . Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/397/rec/1	32
Imatge 26 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavellò de la república</i> . Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/304/rec/1	32
Imatge 28 Parlament de Catalunya.(2006) <i>Cartells de la col·lecció Fornas. Producció gràfica de la segona república i la guerra civil</i> . Barcelona.....	33

Imatge 27 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> . Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/1228/rec/5	33
Imatge 30 Pascuet, Rafael., Pujol , Enric.(2006)La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya. (1936-1939). Barcelona. Ed. Viena	34
Imatge 29 Universita de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> .Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/379/rec/1	34
Imatge 31 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> .Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/454/rec/1	34
Imatge 32 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> .Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/276/rec/1	35
Imatge 33 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> .Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/251/rec/1	35
Imatge 34 Universitat de Barcelona. <i>Cartells del pavelló de la república</i> .Recuperada a l'abril de 2014 des de http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/pavellorepu/id/467/rec/1	35
Imatge 35 Recuperada el 6 de maig de 2014 des de http://www.todocoleccion.net/estampas-guerra-frente-andalucia-extremadura-guerra-civil~x34564294	37
Imatge 36 Pàgina 55.Crusells,Magí.(2000). La guerra civil espanyola: cine y propaganda. Barcelona. Ed.Ariel	39
Imatge 37 España eterna.(2012) <i>Los carteles de la guera civil española:el bando nacional</i> . Recuperada el 5 de maig de 2014 des de http://espanaeterna.blogspot.com.es/2011/04/los-carteles-de-la-guerra-civil.html	41
Imatge38Espana eterna.(2012). <i>Los carteles de la guerra civil española:el bando nacional</i> . Recuperada el 5 de maig de 2014 des de http://espanaeterna.blogspot.com.es/2011/04/los-carteles-de-la-guerra-civil.html ..	41
Imatge 40Espana eterna.(2012). <i>Los carteles de la guerra civil española:el bando nacional</i> . Recuperada el 5 de maig de 2014 des de http://espanaeterna.blogspot.com.es/2011/04/los-carteles-de-la-guerra-civil.html ..	41
Imatge 39Espana eterna.(2012). <i>Los carteles de la guerra civil española:el bando nacional</i> . Recuperada el 5 de maig de 2014 des de http://espanaeterna.blogspot.com.es/2011/04/los-carteles-de-la-guerra-civil.html ..	41

